

Heinrich Christian Zietz

Disquisitionis Theologicae ...

Pars Posterior : Quomodo Notio De Messia In Animis Apostolorum Sensim Sensimque Clariorem Acceperit Lucem

Lubecae: Green, 1793

<http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn819724750>

Band (Druck) Freier  Zugang



Fc-

3989

(2)

Fc 3989.(2)

QVOMODO
NOTIO DE MESSIA
IN
ANIMIS APOSTOLORVM
SENSIM SENSIMQVE
CLARIOREM ACCEPERIT LVCEM.

DISQVIVITIONIS
THEOLOGICAE

PARS POSTERIOR.

AVCTORE

HENRICO CHRISTIANO ZIETZ

REV. MINISTERII LVBECC. CANDIDATO.

LVBECAE

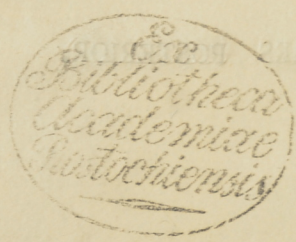
e TYPOGRAPHIA b. G. C. GREEN

MDCCXCIII.

5c - 3989.2

SYNOPSIS
MOTIO DE MESSIA
IN
ANNIS APOSTOLORUM
CENSURAE SENSITIVE
EXAMINAE ACQUIRIT LITERA

DISQUISITIONIS
THEOLOGICAE



AVCTORE
BERNARD CHRISTIANO NITZ
MAG. THEOLOG. LIT. CANDIDATO

INVECTIVAE
C. TYPOGRAPHIA H. C. GREEN
MDCCCLIII

VIRO

ADMODVM REVERENDO, CLARISSIMO

DOCTISSIMO

M. JOACHIMO HENRICO
OSTERMEJER

PASTORI APVD TRAVEMVNDENSES

CELEBERRIMO

FAVTORI MAXIMOPERE COLENDO

NEC NON

VIRO

PRAECELLENTISSIMO, AMPLISSIMO,

DOCTISSIMO

JOHANNI DANIELI
OVERBECK

RECTORI GYMNASII LVBECENSIS

CELEBERRIMO

PRAECEPTORI OMNI PIETATE PROSEQVENDO

AMBOBVS

AFFINITATE, MERITIS,
LAETISQVE FATIS CONIUNCTISSIMIS

MVNVS
MENSE IVNIO MDCCXCHL
PER QVINQVAGINTA ANNOS

FELICITER GESTVM

GRATVLATVR

IISQVE

FAVSTA QVAEQVE APPRECATVS
HVNC LIBELLVM

TANQVAM

REVERENTIAE ET GRATI ANIMI
DOCUMENTVM

SACRVM ESSE VVLT

AVCTOR.

Collectis in antecedentibus, explicatis probatisque per testimonia e scriptorum Judaicorum libris desumpta, opinionibus, quas Judaei huius aetatis de Messia venturo fouebant, quas etiam discipulorum Jesu animis infixas fuisse, iam exemplis vidimus et in sequentibus ostendemus pluribus, nunc ad alteram disquisitionis nostrae partem transgredi nobis licet, qua nempe polliciti sumus (p. 7.) definire: *quidnam Jesus fecerit, ut huic opinioni de regno suo peruersae contradiceret?* Non enim aliter expectandum erat, quam, ut pro suo veritatis studio notiones peruersas, quas in mentibus aliorum reperiri videbat, emendaret eosque meliora doceret; licet negare minime possimus, variis in rebus, v. c. in eligenda docendi materia, et in usu verborum, exemplorum, argumentorum, quibus cogitationes enarraret atque illustraret, illum sese accommodasse ad auditorum ingenia, sententias, capacitatemque, quum ipsi mos esset, ut et in posterum apostolis, verbis uti consuetis, coniungere vero cum iis sensum meliorem veritatisque magis convenientem. Coaeui nimirum non patiebantur, claris verbis et sine imaginibus docere eum doctrinae suae capita nonnulla, v. c.

D

abo

abolitionem legis Mosaicae, quapropter Jesus eorum debilitati pro sapientia sua tantum cedebat, vt non nisi sensim et paratis animis per doctrinam suam huc vsque cum iis communicatam, grauiora ac difficiliora adderet claris notisque, et vt caeterorum, quae capere nondum poterant eius aetatis homines, quasi praemissa iis daret, conclusionem vero ipsis relinqueret, discipulos suos autem, praecipue post resurrectionem, institueret, iisque daret adiutorem Spiritum, ad explicanda deinde magis magisque, confirmanda, et augenda magistri effata; atque sic religio Christiana plenius ab iis efformata est et exulta⁷⁴⁾. Quam ob causam Jesus, dum viueret in his terris, doctrinam de regno suo penitus absolutam atque a figmentis omnibus purgatam, cunctis tradere minime poterat. Praeconceptae opinioniones enim tam firmiter animis hominum erant infixae, et numerus earum satis erat magnus, vt minime sufficeret, vnam alteramue confutare, falsitatem eius ostendere et probare, superstructam eam esse rationibus non firmis vel loco aliquo V. T. perperam intellecto. Fundamentum vero eorum destruere, et omnia, quae huc pertinebant, vera ratione illustrare, opus fuisset immensum difficillimumque, quod Jesus in se suscipere

⁷⁴⁾ cf. *Hefz über die Lehren, Thaten u. s. w.*
Abschn. IV. *Lebrumgang des Herrn mit seinen Schülern.*

pere nolebat, quum tempore, quo doceret, breuissimo, multa alia atque grauiora ipsi essent facienda; et quum euentus ipse docturus esset, opiniones eiusmodi fundamento carere satis firmo. Sufficiebat ei, contradicere sententiis praecipuis, quibus caeterae nitebantur, v. c. se esse regem terrenum, felicitatem, quam daturus ipse esset cultoribus, pertinere solum ad Iudaeos, caet., contrariumque factis ostendere, quum statim his ademptis corruerent plures. — Doctrinam de se plenam omnibus numeris absolutam hanc ob causam quoque viuis non poterat proferre, hominesque de eius veritate persuadere, quia necessario prouocandum erat ad facta adhuc futura, qualia erant eius passio, mors et resurrectio, quibus vt confutarentur opiniones tam multis firmisque, vt plurimis videbatur, nisae argumentis populus tum nondum patiebatur, quia omnia Messiae fata longe alium habitura esse euentum, certe sperabant; et si Jesu verbis, quibus talia de se praedicaret, credidisset, respuendi eum argumentum in iis reperire sibi visus esset ⁷⁵⁾. Haec bene praeuidens Jesus in doctrina sua de regno a se instaurando formulis vtitur consuetis, quae auditoribus erant notissimae, quum turbam plerumque doceret, non vero institueret doctos ⁷⁶⁾;

D 2

his

⁷⁵⁾ cf. *Hefs* I. c. Abschn. V. p. 193. sqq.

⁷⁶⁾ Adeo si cum doctoribus instituit colloquium, ita agit, v. c. Joh. III. in erudiendo Nicodemo vtitur



his verbis autem simul annectit sensum meliorem verioremq̃, atque ita populi notions hac ipsa ratione emendat. Quam docendi methodum ipse commendare videtur (Matth. XIII, 52.), quando dicit: *Doctor quilibet, institutus doctrina de regno caelesti* (sive institutus, vt doctrinam de regno coelesti diuulget) *similis esse debet patri familias, qui ex copia sua et noua depromit et antiqua; et quum h. l. colloquium instituat cum discipulis, illis hoc exemplo consilium dat: ita et vos, si in posterum erudietis homines, veritates religionis illis nouas et inauditas illustrate rebus quotidianis et auditoribus notis. Quod quum Iesus ipse fecerit, seque, quantum salua veritate fieri poterat, ad hominum suae aetatis ingenia accommodauerit, mirum esse nobis nequit, nos in orationibus Iesu non completam reperire de regno ac persona sua notionem 77), et praefertim, quia Euan-*
gelistae

vtitur verbo: γεννηθ. ἀνωθεν v. 3. quod Iudaei dicere solebant de proselytis, qui ex filiis parentum naturalium facti, erant filii Abrahami (cf. *Lichtfoot* ad h. l.), intelligit autem animi emendationem vniuersam.

77) Penitus ergo definire non possumus, quid Iesus ipse de regno suo cogitauerit. Plura enim nobis de eo docuisse videtur, atque eodem modo pro veracitate sua (Joh. VIII, 46. I Petr. II, 22.) cogitasse, quam quae *Koppe Exc. I, ad Theff. p. 219.* Ed. I. profert, licet non assentiamur *Eckermannio*, contra hunc disputanti *Theol. Beitr. 2, Bd, I, St. p. 98—180.*

gelistae tantum partem dictorum eius, et fortasse minorem, literis consignasse videntur (Joh. XXI, 25.), statim est confitendum, nos non omnia nouisse, quae Jesus fecerit aut loquutus sit, ut huic opinioni de regno suo peruersae contradiceret. Iis ergo contentos nos esse oportet, quae in memorabilibus de vita eius adhuc conseruata sunt, atque ex his collectis nunc videamus, qua ratione Jesus hanc opinionem studuerit confutare. Egit autem hac in re ita, ut aliis in locis diserte contrarium peruersis his sententiis doceret, in aliis vero institueret discipulos populumque, quisnam sit ipse, quaenam doctrinae regnique indoles, vel id factis demonstraret. De utroque locorum huc pertinentium genere nunc nonnulla addemus, ut inde clarum fiat, quidnam Jesus fecerit ad contradicendum peruersae huic notioni.

Initio statim muneris sui intensissimum Jesu studium est, utne alat atque confirmet in animis discipulorum opinionem, quam fouebant, se esse regem terrenum, nec in sequentibus vitae annis vllum praetermittit occasionem dicendi illis, non a se expectandum esse gloriam atque diuitias imperiumque in his terris. E contrario enim discipulis diserte affirmat, *illis doctrinae suae causa suscipiendas esse calamitates*. Nam in oratione, quam inter primas e publicis nobis conseruarunt euangelistae, quae-



que discipulis maximam partem dicta est ⁷⁸⁾: *Beati estis*, inquit (Matth. V, 11. 12. coll. Luc. VI, 22. 23.), *si mei causa vos dictis factisque vexauerint et criminibus fictis vos cumulauerint. Tum igitur valde laetamini, magna enim post vitam vobis manent praemia, et cogitate, simili ratione etiam legatos diuinos vobis antiquiores fuisse vexatos; et in antecedentibus (v. 4.) beatos praedicat illos, iam animo tristes, gaudio enim illos esse recreandos. Quum deinde primum faceret periculum mittendi discipulos, qui populares docerent ea, quae adhuc a magistro audierant, inter alia, quae illis praescriberet, praecepta, etiam hoc erat (Matth. X, 16. sqq. quod et iis dabat, quos e reliquis septuaginta discipulis praecones mittebat, ut sibi viam pararent Luc. X, 3.): Ego vos mitto, veluti oves, inter medios lupos, quare serpentum prudentiam et columbarum simplicitatem imitami. Cautè igitur inter homines versamini; rapiunt enim vos in synedria et in synagogis vos flagris caedent. Ad principes et reges vos ducent propter disci-*

⁷⁸⁾ Exclusis tamen minime hominibus Jesum secutis et adstantibus, quorum gratia adspersit sententias atque cohortationes nonnullas, ex quibus et illi maximam capere poterant utilitatem cf. *Port Diss. de natura et indole orationis montanae* Sc. Helmst. 1788. p. 14 et *Froscher Diss. de consilio, quod Jesus in oratione, quae dicitur montana, secutus est* &c. Viteb. 1783. §. 4. sq.

disciplinae meae professionem atque ita ipsis et reliquis hominibus documento constabit, vos esse innocentes — illis praedicit (v. 22.), vos odio nominis mei omnibus eritis inuisi; — ad fata, quae ipsi iamiam acciderant, quaeque adhuc erant suscipienda, attentos eos facit et simul admonet (v. 24. sq. coll. Joh. XV, 20.), *discipulum expectare non posse sortem magistro suo meliorem, nec seruum sortem laetio rem domino, utrumque contentum esse debere, si parem habeat sortem.* Quod si igitur, addit, *Judaei me patrem familias appellarunt Beelzebub, quanto magis vos, domesticos meos, i. e. si Judaei me conuiciis sunt persecuti, si ego iniuriis eorum expositus fui, quanto magis vobis hoc est ferendum!* — *indignum disciplina sua declarat eum, qui propter nominis sui professionem calamitates ferre recuset* (v. 38.), — denique eadem admonitione affirmat (v. 39. coll. c. XVI, 25. sq.): *eum, qui vitam suam seruare studuerit, hanc esse perditurum, qui vero vitam propter religionis professionem perdere sit paratus, eam esse seruaturum* ⁷⁹). — Alia occasione Iesus, D 4 quum

⁷⁹) Huius sententiae, prouerbiorum modo pronuntiatæ, duplex esse potest sensus. *Primum*: illi mei sectatores, qui mortis periculo compulsi causam meam relinquent et ad Judaeos redibunt, cum iis peribunt in adstante reipubl. excidio; illi contra, qui mei causa vitae periculo a Judaeis impendenti

con-



quum Petrus eum, discipulis de calamitatibus ipsi, suscipiendis loquentem, secum abducit, vt ei hoc consilium dissuadeat, populum cum asseclis conuocatum, ita alloquitur (Matth. XVI, 24. coll. Marc. VIII, 34. Luc. IX, 33.): *Quicumque vult meus esse sectator, is suam ipsius felicitatem externam negligat, atque meo exemplo miseriam ob religionem meam ferat.* Et huius rei causam dicit, (Joh. XV, 18. 19. XVII, 14.) quia discipuli non essent hominibus eius aetatis similes, sed ex his electi. — Ne vero nimis longus videar hac in re, locis adductis iam satis demonstrata, hic subsistam in describendis ipsis Jesu verbis, quum hanc admonitionem saepius postea quoque repetiit

Ser-

constanter sese obiciunt ac religioni meae addicti manebunt, in communi populi miseria seruabuntur, — quod et factum est, quum Christiani eo tempore sese reciperent Pellam; hoc modo $\Psi\upsilon\chi\eta$ sumitur h. l. de vita propria, vt Matth. II, 20. Joh. X, 11. — Sumi vero potest deinde de felicitate animi praesertim in altera vita, vt synonymum $\zeta\omega\eta$, si h. l. ponitur in dilogia, vt primum significet vitam proprie sic dictam, alterum (pro quo dicitur $\alpha\upsilon\tau\eta\eta$) felicitatem; et ita sensus enascatur hic: Qui religione mea deserenda vitam seruare studet, is felicitatem amittet, qui vero religionis meae causa vitam amiserit, is erit felicissimus. Hoc modo si explicatur, idem est, ac Joh. XII, 25: $\epsilon\iota\varsigma\ \zeta\omega\eta\eta\ \alpha\iota\omega\upsilon\eta\iota\omicron\upsilon\eta\ \Phi\upsilon\lambda\alpha\zeta\epsilon\iota\ \alpha\upsilon\tau\eta\eta$. — Idem est in verbis v. 22. *qui constans fuit] usque ad exitum, is seruabitur.*

Seruator ⁸⁰⁾. Grauiſſimum enim fuiſſet fidei diſcipulorum impedimentum, ſi ipſe huic opinioni, qua terrena bona quaeque ab ipſo exſpectabant, nulla occaſione contradixiſſet, quum in ſequentibus ipſius fatiſ, toto coelo ab exſpectatione ſua differentibus, argumen- tum reperire ſibi videri potuiſſent, Jeſum non eſſe verum promiſſum gentiſ ſuae Seruatorem. Nunc autem omniſ dubitatio eua- neſcere debebat, vtrum calamitates, quae Jeſu erant ferendae, cum dignitate ipſius, tanquam Meſſiae, queant conciliari, quia a magiſtro ipſo fuerant edocti, non aliter fieri poſſe, ſi muneri ſuo a Patre ſibi deman- dato, ſatiſfacere vellet. Nunc quoque non de forte ſua queri poterant, quae religioniſ cauſa ipſiſ contigit; ſatiſ mature enim doctor iis praedixerat, quaeenam futura ſit (Joh. XVI, 33.), eoſque admonuerat, ne ſe amplius ſequerentur, niſi calamitates ſuſci- pere ſua cauſa eſſent parati. Simul vero iis, qui nihilominus conſtanter perfeueraturi eſſent, praemia pollicetur, non terrena, ſed in coeliſ maxima, dum (Matth. V, 12. Luc. VI, 23.): *praemium, inquit, veſtrum poſt hanc vitam inſigne erit in coeliſ* ⁸¹⁾ ne peni-

D 5 tus

⁸⁰⁾ cf. Matth. XXIV, 9. coll. Marc. XIII, 9. et Luc. XXI, 12. ſqq. Luc. XIV, 26. 27. XVIII, 29. Joh. XII, 25. XVI, 2. 33.

⁸¹⁾ cf. quoque Matth. XIX, 29. Marc. X, 29, ſq. Luc. XVIII, 29. ſq.



tus de felici successu desperati negotium defererent; eosque admonet (Matth. VI, 34.): *Nolite vos curis de eo, quid sit cras, angere, cras curate, quae crastino die curanda sunt, sufficit enim, singulo die ferre ea, quae in illo vobis imminent mala.*

Ac ne bona terrena a Jesu expectarent discipuli, statim profitetur, *se esse pauperem*, nec illis diuitias donaturum. Iphis enim verbis hocce fatetur legisperito, qui discipulus eius esse cupiebat, cuiusque mentem Jesus bene perspiciebat, dum (Matth. VIII, 19. 20. Luc. IX, 57. 58.) ei: *Cogites, quae so, inquit, vulpes habere sua lustra, auibis esse suos nidos, me autem carere loco, in quo caput reponam*; quod simul discipulis, sine dubio praesentibus, monitum esse poterat salutare, se manere non posse ipsius discipulos, si tales in animo haberent expectationes bonorum, quae ab ipso nunquam essent accepturi. *Beatos eandem ob causam praedicat illos, qui animo sint humili, eorum enim esse felicitatem in regno Messiae.* (Matth. V, 3.) Qui enim h. l. dicuntur *πῶχοι τῷ πνεύματι*, sine dubio sunt illi, qui non gloriae externae, bonorum terrestrium atque splendoris sunt cupidi, et hos Jesus praedicat aptissimos ad suscipiendam suam doctrinam capeffendamque felicitatem inde enatam. Contra vero his verbis simul innuit, illos, qui tantum gloriam, honores bona-

bonaque caetera a se expectarent, minime dignos esse, quos discipulos ipse nominet, quippe qui illis non sit ista largiturus ⁸²). — In eadem hac oratione discipulos admonet (Matth. VI, 24. coll. Luc. XVI, 13.) his verbis: *Nemo simul duobus addictus esse potest dominis, alterum enim praeteret alteri, et neglecto vno magis colet alterum. Eodem modo et vos (discipuli) Deo ac diuitiis simul inservire non potestis.* Videtur enim nobis formula: seruire Deo, discipulis dicta, idem esse, ac: causam Dei agere, ministrum esse Dei, et praecipue doctorem religionis, et si ita intelligimus verba, Jesus expresse h. l. docet: si vos, discipuli, me sequendo diuitias acquirere putatis, non apti estis ad disciplinam meam hominibus tradendam, hoc negotium enim cum argenti cumulandi studio conciliari nullo modo potest ⁸³). — Eo etiam,

⁸²) Magis adhuc probatur sententia hoc loco, si cum multis τῶ πνεύματι coniungimus cum μακάριοι, hoc sensu: *Felices animo, licet non sint conditione externa, pauperes, eos enim manet felicitas regni Messiae.* Luc. VI, 20. Sed propter contextum prima explicatio, quam supra secuti sumus, nobis videtur praeferranda.

⁸³) Pertinet huc etiam Luc. XVI, 9. ex interpretatione *Hanii Schrifterklärungen* iste Fortf. Schwer. u. Wism. 1790. p. 17—19. qui haec verba dicta esse putat discipulis (v. 1.), et simul Phariseis (v. 14.), eorumque hunc esse sensum: *Jeh dächte ihr verschenkret das leidige Geld: so würde man euch*



etiam, quod Jesus orare docet discipulos Patrem: *Da nobis victum nostrum de die in diem* (Matth. VI, 11. Luc. XI, 3.), admonere eos videtur, ne, pecuniam colligere se posse, qua laute viuerent, in suis negotiis expectarent, sed eorum vitam fore eiusmodi, vt diuitiis destituti aliquando ad Dei auxilium recurrere coacti forent atque ab eo petere victum. Sed alio tempore mentem eorum firmat sermone pulcherrimo (Matth. VI, 25—34.): *Non solliciti estote de victu ad vitam sustentandam, et de amictu ad corpus tegendum. Nonne vita potior est victu, corpusque amictu?* (qui ergo vitam vobis dedit et corpus, idem et victum dabit vobis et amictum); aves et lilia in agro conspiciere eos monet et inde concludere, Deum, qui de eiusmodi rebus paruis curam gerit, non negligere vitam hominum, et denique addit: *Quare absint a vobis querelae: quid edamus? quid bibamus? quid induamus? Paganos quidem* (qui de prouidentia diuina non tam firmiter sunt persuasi) *tales curae angunt, vos autem patrem habetis caelestem, qui istis omnibus vos opus habere nouit. Prima ergo cura vestra dicata sit religioni meae et virtuti, quam Deus postulat, reliqua illa insuper vobis contingent. Quare crastina nolite curare.* Similia etiam iis Jesus dixit, quum

euch, wenn's mit euch zu Ende geht, in die ewigen Hütten, d. i. in den Himmel, aufnehmen,

quum primum eos inter alios mittendi periculum faceret ⁸⁴⁾, Matth. X, 29—31. coll. Luc. XII, 6. 7. — Si vero, his admonitionibus opus esse, sapientia Jesu praeuidebat, simul ex illis patet, eum haec omnia praedicere discipulis ea causa, ut non bona terrena et diuitias a se expectent, et ut illorum opinionibus de regno terreno peruersis statim initio muneris et postea contradiceret qualibet occasione. Eandemque ob causam illis praecipit (Matth. XX, 25. sqq. Marc. X, 42. sqq.) ne sint nimis gloriae cupidi, similes principibus gentilium, sed ut amore erga se inuicem et seruiendi studio vnus antecellere alteri summum ducat honorem, suumque ipsius imitentur exemplum, idemque repetit Luc. XXII, 25. sqq.

Ne autem magna alia ab illo expectarent, statim initio in oratione adituali illos docet, ad quodnam negotium sint destinati, eos nempe *esse debere hominum doctores*. Comparat illos cum luce splendente, quae hominibus viam illustraret, ut illa eo tutius ingrederentur (Matth. V, 14.) ⁸⁵⁾ et cum sale

⁸⁴⁾ Quam parum haec legatio atque praecepta hac occasione discipulis data, consilia prodant terrena et alere ea possint, optime ostendit *Tobler Gedanken u. Antworten zur Ebre J. C. u. seines Reichs*. Zürich 1780. p. 94—96.

⁸⁵⁾ Φως enim est vsitata imago *doctoris*, v. c. Joh. I, 9, VIII, 12. IX, 5. et φωτισειν saepius denotat



fale (v. 13.), vt, quemadmodum sal cibos conseruat a putredine et condit, ita illi doctrina sua homines a peccatis et erroribus noxiis conseruent, eosque institutione et exemplo ad veram sapientiam ducant atque virtutem. Si vero Jesus discipulis satis mature aperit, illos fore non nisi doctores, statim facilis ipsis erat conclusio, se ergo non dominaturos esse in terram, imperante rege Messia, eiusque consilium igitur non fore eiusmodi, quale putabant, sed et ipsum esse doctorem, nec, vt opinabantur, principem gloriosissime regnantem.

Sed non hac occasione solum, verum etiam aliis, meliora Jesus edocet discipulos et auditores de regno suo, dum modo claris verbis opinionibus illorum de eo peruersis contradicit, modo talia proponit, quibus perspectis hae eo ipso corruant. De vtroque nunc nonnulla addere liceat exempla.

Quum solemnis Iudaeorum erat persuasio, *Messiam expectandum esse regem potentissimum*, multa etiam fingebant de signis, quae eius tempora essent praegressura, et de
pompa

notat docere, instituere, vt hebr. הורה quod LXX vertunt $\text{\Phi\omega\tau\iota\zeta\epsilon\iota\nu}$ Jud. XIII, 3. 2 Reg. XII, 2. et $\text{\delta\iota\delta\alpha\sigma\kappa\epsilon\iota\nu}$ Exod. IV, 15. Prov. IV, 4. (vbi Aquila reddit $\text{\Phi\omega\tau\iota\zeta\epsilon\iota\nu}$), Eph. III, 9; et Suidas explicat per $\text{\epsilon\zeta\alpha\gamma\gamma\epsilon\lambda\lambda\epsilon\iota\nu}$.

pompa, quacum in conspectu hominum sese ostenderet. — Aperte autem Jesus profitetur, *regnum suum ita incipere, ut signa cum eodem coniuncta, non in oculos incurrant et observari queant; neminem ergo certe definire posse, hoc aliove loco eiusdem esse initium, sed iam inter eos fore inauguratum prius quam crederent.* (Luc. XVII, 20. sq.)⁸⁶) Re autem ita se habente corruebant inde somnia de regno Messiae terreno, maximo cum splendore ab Elia inaugurando, atque de miraculis in eiusdem initio expectandis v. c. aduentu Eliae Thesbitae, resurrectione mortuorum, al.⁸⁷).

Expectabant porro coaeuorum plurimi, fore, ut Messias, superatis hostibus iisque fugatis, *pacem hominibus donaret profundam atque nullo tempore interruptam.* Hoc autem minime fuisse consilium Jesu, eumque claris verbis contendisse (Matth. X, 34. Luc. XII, 51.), se non venisse, ut conciliaret pacem in terra, sed potius bellum, iam supra vidimus (p. 46.); hoc ergo mittamus. Videtur autem primo intuitu dictum Jesu (Joh. VIII, 32. sqq.) huic fauere opinioni, dum: *Cognitam, inquit, habetis veram religionem,*
et

⁸⁶) Ἐπίος ὑμῶν enim idem est, quod alias ἐπ' ὑμῶν Luc. VII, 16. *inter vos*, in medio, ut non cogitandum sit h. l. de animi emendatione et de vi, quam in hominum mente exserat.

⁸⁷) cf. supra p. 39. sqq.



et haecce vos liberos reddere potest, vt et auditores haec verba intelligunt, quapropter eum interrogant: a quonam eos fit liberaturus, quum nemini seruiant? Statim autem euanescit huius explicationis species, si legimus ipsius Jesu interpretationem, hanc liberationem nempe intelligendam esse de seruitute peccatorum, eosque, qui per Messiam ex hoc imperio essent erepti iure liberorum nomen sibi tribuere posse. Eadem ratio est in sequentibus (v. 51. sqq.), vbi Jesus affirmat, eos, qui doctrinam suam seruarent, liberos esse a morte subeunda, quod effatum quum Iudaei intelligerent de morte naturali, Jesumque declararent insanum, quod talia contenderet, licet Abraham cum Prophetis mortui essent, ipse in sermonis continuatione ostendit, se longe aliter haec verba sumere, seque multo excellentiorem esse Abrahamo. Sic enim pro sapientia sua agere solet, vt verbis, quae ob ambiguitatem aut obscuritatem ad errorem deducere possint auditores, addat explicationem, ne sua culpa peruersis imbuantur notionibus, et in iis, quas iam fovebant, magis firmarentur.

Eandem ob causam etiam affirmat, non esse suum, dirimere lites, quae solum res spectent terrenas. Homini enim cuidam se roganti, vt iubeat fratri diuidere cum illo bonum haereditarium, respondet: quis me constituit iudicem vestrum, vt bona inter
vos

vos diuidam? et hanc occasionem arripit admonendi auditores, vt sibi caueant ab auaritia (Luc. XII, 13. sqq.). Alia occasione interrogant illum Pharisaeorum nonnulli, vt illi insidias struerent, vtrum liceat, censum dare Imperatori? Jesus autem, postulado censi nummo, ipso facto ostendit, eos ipsa hac argenti inscriptione confiteri, se agnoscere, debitum hocce tributum Imperatori esse persuoluendum; non ergo opus esse amplius ipsius iudicio, quum haec moneta totam dirimat litem. (Matth. XXII, 15—22. Marc. XII, 13—17. Luc. XX, 20—26.) Qua responsione etiam tacite illorum contradicit opinioni, se liberaturum esse populum a Romanorum potestate, quum hac occasione eos admoneat, vt suum praestent Imperatori Deoque.

Innuit potius repetita vice, *consilium*, quod sequatur, *esse emendationem mentis humanae*, non ergo communicationem bonorum terrestrium, quae tantum spectent ad felicitatem externam. Appellat sese eam ob causam lucem mundi, h. e. hominum doctorem (Joh. VIII, 12. IX, 5.), vt statim appareat, se non venisse in hunc mundum, vt imperaret (Matth. XX, 28.), sed vt coaeuos doctrina sua institueret saluberrima. In colloquio etiam, quod habuit cum Nicodemo, vno e Pharisaeorum numero, huic libere profitetur, vnumquemque, qui socius esse

E

CU-

cupiat regni Messiani, penitus conuertere se debere, priusquam dignus sit receptione inter illos, qui felicitatis huius regni sint participes. Ita enim alloquitur Jesus hunc virum, qui sine dubio plures iamiam proposuerat ipsi quaestiones, a Johanne breuitatis causa, quum ex Jesu responsione facilis ad earum argumentum esset conclusio, omittas, dum illi: *Certissime tibi dico*, inquit (Joh. III, 3.), *nisi quis Dei auxilio* (s. rursus) *emendatur, non potest felicitatis in regno Messiae expectandae particeps fieri*; et deinde (v. 5. sq.): *nisi quis emendetur baptismo et doctrina meliori, huius regni socius esse nequit*. Qui enim naturali modo nascitur, homini naturali similis est; qui vero doctrina meliori emendatus est, huic doctrinae conuenienter agit, et homo fit melior. Quum vero doctrinae suae hanc tribuat vim, vt hominem per emendationem solum dignum reddat regno Messiae, statim apparet, hanc felicitatem ex ipsius doctrina non consistere in bonis terrestribus, sed eam esse generis longe excellentioris magisque ad animum pertinentis, quam ad conditionem externam; et consilium, quo ipse venit in mundum, quum hoc fit, vt homines ad hanc felicitatem adducat, longe aliud esse debere, quam quod Iudaei sibi fingebant exsequendum a Messia venturo, communicationem nempe felicitatis externae. Idcirco affirmare poterat, legisperitum illum non multum abesse a doctri-

doctrina Christiana, qui primam virtutis legem dicebat amorem erga Deum hominesque (Marc. XII, 32—34.), ita enim sentire hominem oportere, qui Messiam sequi velit, non verò expectare bona terrena. — Inde docet, non recipi inter veros Messiae socios, nisi homines emendatos. Sic enim (Matth. VII, 21.): *Non quilibet, diserte inquit, qui me ore tantum Messiam profitetur, felicitatem regni Messiani adipiscetur, sed solum is, qui mandatis obtemperat patris mei caelestis*; quod et ostendere vult imaginibus (Matth. XIII.), dum v. c. (v. 24. sqq.) societatem eorum, qui se Messiam profiterentur, comparat cum semine bono ab oeconomo in agrum sparso, inter quod vero, hoc dormiente, inimicus lolium seuerat, de quo, quum serui domino hoc factum annuntiarent, hocce fert iudicium: crescat vtrumque vsque ad messem, tunc messoribus mandabo, vt lolium colligant in fasces atque comburant; cuius fabulae postea addit explanationem (v. 37. sqq.) in qua de lolio, i. e. hominibus malitiosis, ita iudicat: tempore messis, h. e. in fine huius aetatis, a ministris suis e medio cultorum tolli seductores atque flagitiosos, hosque collocari loco quodam infelicissimo, probos autem homines tunc summo splendore, soli simili, lucere in patris regno. Idem alia imagine (v. 47. sqq.) sic exprimit, vt comparet hanc societatem reti, qua capiantur pisces omnis generis,

E 2

quos



quos postea piscatores seligant, et bonis feruatis abiiciant putridos.

Vt etiam *contradiceret* opinioni, quam fouebant Judaei, *Messiam iudicium laturum esse de gentilibus*, eosdemque poenis affecturum ⁸⁸⁾, expressis verbis Nicodemo dicit (Joh. III, 17.): *Minime Deus filium misit inter gentes, ut puniret eas, sed ut etiam hae per eum salutem adipiscerentur*, et in locis, quos supra iam laudauimus, (nempe Joh. XII, 31. c. XVI, 11.), affirmat, iudicium hoc eo esse peractum, quod princeps huius mundi eiiciatur foras atque puniatur, non ergo aliud expectandum esse iudicium magna cum gloria ferendum; hoc enim re vera consistere in eo, quod doctrina ac morte sua omne malum auferret, et quod iam ab ipso perageretur.

Cum hoc etiam maximus alius Judaeorum error, ac consilio Jesu plane contrarius, coniunctus erat hic, quod populus sibi persuaderet *beneficia a Messia expectanda pertinere solummodo ad gentem Israeliticam*, caeteras vero ab iisdem fore exclusas. Firmius quidem iamiam huius opinionis corruiit fundamentum, si iudicium de gentibus ferendum non locum habuerit, ut modo vidimus. Sed etiam verbis atque factis Jesus osten-

⁸⁸⁾ cf. supra p. 33. et 42.

ostendit, se omnes omnino homines seruire
 atque beare velle. In colloquio enim illo,
 quod habuit cum Nicodemo, iisdem verbis,
 breui ante allegatis (Joh. III, 5. 6.), diserte
 docet, per natiuitatem naturalem nullum
 acquiri posse ius praecipuum in beneficia
 regni Messiae, non ergo hac in re quidquam
 valere, vtrum quis sit natu Judaeus, an gen-
 tilis, sed vnumquemque se hac felicitate red-
 dere debere dignum per emendationem ani-
 mi, et initiari baptismo; ac deinde tam vni-
 uerse loquitur, vt iure putare nemo possit,
 hanc salutem vnice ad certum quendam po-
 pulum pertinere. *Omnis*, ita dicit, (Joh.
 III, 15-17.) *qui mihi credit, non interibit,*
sed felicitate fruetur aeterna. Ita enim
Deus homines amauit, vt filium suum vni-
cum tradiderit, cui qui fidem habet, a mi-
seria liberatus felicitate fruetur aeterna.
Nec puniendi gentes causa Deus filium suum
inter homines misit, sed potius eas beandi.
 Deinde fiducia centurionis Capernaumitici
 commotus comitantibus: *Multi*, (Matth. VIII,
 11. sq.) inquit, *ab oriente venient et occasu*
participes felicitatis in regno Messiae spe-
randa; ii vero, quibus primum fuerat de-
stinata, ab illa excludentur eruntque miseri,
 quod et alia occasione repetit iisdem fere
 verbis (Luc. XIII, 28-30.). Imagine qua-
 dam idem affirmat (Luc. XIV, 16. sqq. et si-
 mili fere Matth. XXII, 2. sqq.) desumpta a viro,
 qui epulo parato per seruos inuitat conuiuas,



qui, quum sese variis excusarent negotiis, ab hoc conuiuio excluderentur, quorumque loco adduci iubebat dominus homines generis omnis. Huius imaginis si explicationem petimus, sine dubio haec est: ita Iudaei, felicitate regni Messiani, quae primum illis est oblata, quum eam vilipenderent, non fruuntur, sed deferretur ea ad gentes, illam minime exspectantes, atque ita gentiles felicitatem adipiscuntur maiorem Iudaeis. Idem fere sensus est narrationis de operariis in vineo, qui interfectis legatis et adeo heri filio, a domino ipso puniuntur et e loco suo eiciuntur, qui traditur viris frugi melioris (Matth. XXI, 33. sqq.); cui Jesus ipse minas addit (v. 43.): *Dico vobis, adimetur vobis Dei regnum gentibusque tribuetur, quae praeceptis in eo seruandis obtemperant.* Docet praeterea (Joh. X, 16.) dum sese bonum appellat pastorem, *sibi esse adhuc oves alias, non ex hac aula, quas etiam adducere suum esset, quaeque vocem suam sequerentur, atque cum altera grege sub vno pastore essent coniungendae,* quo innuere vult, cultores ex aliis etiam gentibus, cum populo Iudaico nondum coniunctis, vinculo religionis eiusdem Christianae cum cultoribus ex hoc populo conuersis esse copulandos. Mandatum denique dat discipulis (Matth. XXVIII, 19. Marc. XVI, 15. 16.) clarissimum, *egrediendi in omnes terrae regiones, docendi atque baptizandi homines omnes,*
atque

atque hoc modo reddendi felicissimos 89). — Ipsa adeo agendi ratione demonstrat, se auxilium laturum esse etiam hominibus, qui populo Judaico non adnumerabantur. Colloquitur enim cum muliere Samaritana, et in ea vrbe per aliquot dies commoratus docet ciues (Joh. IV, 4—42.); sanitatem restituit seruo centurionis Capernaumitici, qui verisimile e Romanorum gente, ergo gentilis, erat (Matth. VIII, 5. sqq. Luc. VII, 1. sqq.); in terra Galilaea aut Samaritana decem sanat leprosos, quorum vnus saltem homo fuit alienigena (Luc. XVII, 11—19.); et commora-

E 4

89) Cum hoc mandato minime pugnat prius (Matth. X, 5. 6.) vbi Jesus discipulis, primum inter populares missis, praecipit, *ne in terras abeant gentilium et Samaritanorum, sed apud Iudaeos maneanr.* Hoc enim non nisi periculum erat, quo Apostoli muneris sui rationem paulo accuratius discere debebant, nec consilii fuit, vt illi latius sese extenderent, priusquam ad negotium tam graue tamque difficile essent aptiores. Serius autem mandatum, vt solet, abolet primum. — Nec contrarii argumenti esse potest responsio, quam Jesus dabat discipulis ac mulieri Cananaeae (Matth. XV, 24. sqq. Marc. VII, 27.), *se non venisse nisi ad miseros inter Israclitas, nec non: minime conuenire homini, cibum adimere liberis, vt eum decanibus.* Ipsum enim factum, quom mulieris preces exaudiat, satis demonstrat, Jesum haec dixisse tantum eam ob causam, vt mulieri praebeat occasionem declarandi eximiam in se fiduciam, qua exemplum praeclarum posset esse Judaeis atque discipulis ipsis.

tur apud Zachaeum, qui verisimile erat gentilis (Luc. XIX, 1—10.) quem (v. 9.) vero ipse declarat dignum, qui sit vnus ex Abrahami posteris atque felicitatis hisce destinatae particeps. Quibus factis clarissime demonstrat, vere suum esse consilium beandi etiam gentiles, qui sibi fidem sint habituri, nec Iudaeos solum ipsa natiuitate iam iam ius acquisuisse peculiare in beneficia Messiae, nec magis populos reliquos a potienda illa remotos esse, nec sine auxilio infelices.

Inter praeconceptas de regno eius opiniones, quibus Iesus ipse contradicit, pertinet denique haec: alios ipsa natiuitate ac dignitate altiore in eo occupaturos esse locum. Docet ergo, *in regni sui propagatione nullam rationem dignitatis externae haberi*, sed humillimum in hac vita, alias probum, huius felicitatis aequè dignum esse, immo digniorem, diuite atque honorato. Ita enim (Matth. V, 3.): *Beati*, inquit, *humiles animo, eorum enim est felicitas in regno Messiae expectanda*. Felices praedicat pauperes, quia dignissimi sint regno coelesti, miseros contra diuites, qui mercedem suam iam sint adepti, nullam ergo aliam expectare possint, minimeque diuitias atque honores in hac felicitate capienda aliquid valere; immo difficillimum affirmat esse diuitibus, vt huius regni fiant ciues (Marc. X, 24. 25. Matth. XIX, 24. Luc. XVIII, 25.).
Disci-

Discipulis praecipit, illum, qui primum locum inter suos sectatores velit obtinere, omnium esse debere humillimum paratissimumque ad aliis feruendum (Marc. IX, 34. X, 43. sq. coll. Matth. XX, 26. 27.); iis praeterea, quum de primo loco inter se concertarent, puerulum exempli causa proponit, cui si non similes sint humilitate animi, eos minime regni huius felicitate dignos esse declarat (Matth. XVIII, 1. sqq. coll. c. XIX, 14. Marc. X, 14. sq. Luc. XVIII, 16. 17.). Atque hoc ipso effato confutatur simul eorum opinio, Jesum fore regem aliquem terrenum, ipsosque primos eius in regno ipsius ministros.

Ita ergo Jesus egit, quantum nempe ex exemplis ab Euangelistis memoriae traditis concludere licet, ita doctrina sua opinionibus eorum peruersis clare contradicit, easque simul emendat, quod sine dubio, data opportunitate, saepius etiam fecit et praesertim post reditum in vitam, licet in fragmentariis de vita eius narrationibus, quae nobis supersunt, nihil amplius, vt credo, hac de re legamus. Praeterea autem alia discipulos docuit atque coaeuos, quibus eos rectiori ac digniori de regno ac consilio suo imbueret notione, et hoc modo ideam de Messia in illorum animo sensim magis magisque augeri curauit, cuius argumenti nunc quoque nonnulla addemus exempla.

Sic v. c. quum iter faceret in confinijs vrbi-
um tribuum Zabulon et Naphthalimi, attentos
facit auditores, inter quos etiam erant disci-
puli, *tempus iam iam adesse, quo instauran-
dum sit regnum Messiae*, eamque ob causam
admonet eos, vt credant animumque emen-
dent (Matth. IV, 17. Marc. I, 14. 15.); docet
inde ab hoc tempore publice in synagogis,
adesse hocce regnum summa cupiditate ex-
spectatum (Matth. IV, 23. IX, 35. Luc. IV,
43. sq.); ad Nicodemum de consilio Dei,
per filium inter homines mittendum, ita
loquitur, vt videat quisque, hunc seruatorem
atque doctorem generis humani iam iam eo
tempore inter viuos exstare (Joh. III, 16. sq.)

Paulo post discipulis, praesentibus etiam
aliis ex populo, in oratione montana pate-
facit, *se esse Messiam*, dum sibi iudicium
tribuit de sectatoribus suis ferendum, dum:
*Non omnes, inquit, (Matth. VII, 21—23.)
qui me dominum suum profitentur, ad salu-
tem caelestem venient, sed ii tantum, qui
praeceptis obtemperant patris mei coelestis.
Multi aliquando prouocabunt ad doctri-
nam, quam iussu meo tradiderint, ad dae-
mones mea auctoritate eiectos, ad miracula
meo nomine patrata &c.* quibus verbis osten-
dit, se omnia cum legis facturum esse,
quae Iudaei a Messia expectabant, ex qui-
bus vt conclusionem eliciant ipsi, quis sit,
illos excitat. — Idem innuit, dum de
Jo-

Johanne Baptista testimonium profert, hunc esse Eliam illum, in libris sacris promissum, praegressurum sibi, ut viam pararet (Matth. XI, 10. Luc. VII, 27.) Si vero Johannes est Elias ille, nonne tacite Jesus eo ipso profiteretur, se ergo esse Messiam ipsum, ante quem exspectarent Eliam? — Prouocat alia occasione ad patrem, qui per miracula, quorum patratorum vim sibi tribuisset, testimonium det eulentissimum, eum, cui tantam dedit vim, filium suum esse ac legatum diuinum et quum ipse sese appellat filium Dei, hoc nomine dignitatem sibi tribuit Messiae. (Joh. V, 19. sqq.) ⁹⁰). Ablegat praeterea (v. 39.) audi-

(⁹⁰) Fuit enim *ὁμοστίος* *Ἰησους* ex Judaeorum loquendi ratione nomen Messiae solemne, et satis notum, cf. supra not. 50. p. 36. et *Döderlein Inst. Th. Chr. P. I. §. 105. Obs. I.* Licet vero Jesus hac appellatione bono utatur consilio, cum eadem autem sensum aliquem altiorem connectere mihi videtur, quam Judaei, quem in posterum etiam discipuli et apostoli in libris suis ei tribuunt, de natura scilicet ea atque diuinitate, qua similis est patri, eique *ὁμοστίος*. Sic etiam res se habebat Joh. X, 29. sq. — *Schlegel erneuerte Erwägung d. Lehre v. d. göttl. Dreieinigkeit Th. I. Riga 1791. p. 262. sqq.* contendit, hoc nomen tribui J. Ch., quia sit omnium, qui hac appellatione insigniuntur, dominus maximus, s. quia sit Deo carissimus. — Assentiri vero non possum *Loefflero* in tractatu: *Kurze Darstellung der Entstehungsart d. Dreieinigkeitslehre*, annexi libro: *Versuch über d. Platonismus d. Kirchenväter*, übers. v. *Löffler 2. Aufl. Züll. u. Freist. 1792. qui p. 383.*
huius

auditores, qui libros sacros diligenter scrutabantur, persuasione ducti, in illis reuelari modum salutis aeternae adipiscendae, ad ipsum hunc codicem, vt animaduertant, testimonia atque vaticinia, quae in illo de Messia inuenire sibi putarent, bene quadrare in Jesum, omnia in hoc esse completa, se ergo esse verum Messiam, quem expectarent. Coeco, cui visum restituerat, in templo sibi obuiam venienti, quaestionem proponit: Credisne in filium Dei? eique, vt hunc cognoscat, cupienti: *Ego, inquit, quem vides, qui tecum loquor, ego sum Messias ipse* (Joh. IX, 35. sqq.), quod effatum testimonium fuit simul aliis, qui sine dubio in templo congregati aderant audiores. Vniuerso denique populo idem profitetur. Quum enim ipsum circumstantes excitant, vt libere dicat, se esse Messiam, si re vera hoc dicere queat, respondet illis: *Iam vobis dixi, sed vos mihi fidem non habetis, licet miracula ex mandato patris a me patrata testimonium de me ferant euidentissimum.* (Joh. X, 24. sq.) Aliis in locis hancce cum patre coniunctionem diserte affirmat, atque contendit, se patrare nihil, quam quae a patre sit edoctus. Sic enim: *Certissime vobis affirmo,* inquit, (Joh.

huius cognominis causam ponit in mandato, quod Iesus a patre, ceu Messias, accepit, cf. p. 392.: *Filium unicum* cum dictum esse propter negotium in suo genere unicum.

(Joh. V, 19. sqq.), *filium nihil efficere posse sua ipsius voluntate, sed tantum ea, quae a patre facta esse viderit; quae enim hic facit, ea etiam filius simili modo patrat &c.* et ex his simul elicit conclusionem (v. 23.), *omnium ergo esse, venerari filium eodem honore, quam patrem; eum enim, qui filium non colat, minime colere patrem, qui hunc miserit.* Clarissime porro: *Ego, inquit (Joh. X, 30.) cum patre arctissime sum coniunctus, eadem cum patre fruor potestate, eademque voluntate; et in precibus egregiis, quas nobis conferuavit Johannes (c. XVII.) inter alia haec a patre pro salute discipulorum atque omnium doctrinae suae asseclarum precatur (v. 21. sqq.): Omnes inter se sint unanimes; quemadmodum enim tu, pater, mecum, et ego cum te, sumus coniuncti, ita et illi mihi sint adstricti. Opto, ut hoc signo etiam infideles sibi persuadeant, me a te esse missum. Eandem, quam mihi tribuisti, gloriam cum illis communicabo, ut inter se copulati sint, sicut et nos sumus coniuncti &c.* — Evidentius autem demonstravit, se esse Messiam, quum Hierosolymam intraret asina vectus ac comitatus a multitudine populi, quorum plurimi miraculis eius, et praecipue nouissima Lazari e sepulchro, resurrectione (Joh. XII, 9. 17.), edocti eum pro Messia certissime habebant, hancque animi persuasionem prodebant actionibus et exclamatione: *Benedictus sit rex, qui*



qui venit auctoritate Dei! Laudetur Deus in coelis! (Matth. XXI, 1. sqq. Marc. XI, 1. sqq. Luc. XIX, 29. sqq. Joh. XII, 9. sqq.) Jesus enim, qui aliis occasionibus summa diligentia euitauerat eiusmodi populi facta, hac vice tale gaudii testimonium permittit, quod dignitati suae erat consentaneum, quodque vix suppressere potuisset, sed per totum agendi modum et praecipue per calamitates, quas, paucis diebus interiectis, sponte suscipiebat, simul ostendit, longe alia a se esse expectanda, quam quae plurimi inter hos, qui se sequerentur, verisimile sibi imaginabantur ⁹¹). Alia eodem tempore actione prodit, suum esse, emendare Dei cultum atque varios abolere abusus, nec non magna se gaudere auctoritate et potentia, quum e templo eiicit emtores atque venditores, et corruiat mensas nummulariorum eorumque, qui vendebant columbas (Matth. XXI, 12. sqq. Marc. XI, 15. sqq. Luc. XIX, 45. sqq. ⁹²). — Ex quibus omnibus discipuli atque

⁹¹) cf. *Hefs Gesch. Jesu*, Buch IX, c. I. et *Semlers Beantw. d. Fragm. eines Ungenannten, insbesondere v. Zweck Jesu u. seiner Jünger*. Halle 1779, p. 230. sqq.

⁹²) Similis Jesu actio narratur Joh. II, 13. sqq. quae vtrum sit eadem cum hac eiectione, an a Jesu repetita vice hoc factum, definire certo non possumus, licet mihi primum verisimilius esse videatur. cf. *Hefs Gesch. Jesu* B. I, c. 3. Separatim vero

atque auditores bene colligere poterant, eum esse Messiam illum a Deo hominibus promissum datumque, sed et iisdem sibi persuadere, hunc non esse eiusmodi, quam expectabant, regem nempe terrenum atque restauratorem reipublicae. — Se quidem regem esse, minime negabat, alium vero, quam putarent, et multo excellentiorem, docebat. Sic v. c. Pharisaeis quaestionem proponit: quidnam illis videatur de Messia, cuius sit filius? Quum vero ei responsionem dant ordinariam: Dauidis: attentos eos facit ad ipsius regis effatum, ubi a vate appellatur dominus, ut eo innuat dignitatem suam Dauidis multo excellentiorem; conclusionem autem, quisnam ergo sit ipse, illis permittit. (Matth. XXII, 41. sqq. Marc. XII, 35. sqq. Luc. XX, 41. sqq.). Optime vero ipse nos edocet de regiae dignitatis suae indole, quum a Pilato interrogatus: utrum re vera rex sit Judaeorum, huic respondit (Joh. XVIII, 33. sqq.): *Regnum meum minime est simile terrenis; si enim esset eiusmodi, subditi mei pro me pugnaturi essent, ne Judaeorum potestati subicerer; sed nunc regnum meum tale non est.* His verbis commotus Pilatus quum denuo interrogaret: nonne ipse confessus es, te esse regem? Jesus: *ita est,* inquit,

vero utramque enarrat *Michaelis* in Harmonia Euang. n. 18 et 90, v. Ej. *Einleitung* P. II S. 127. Ed. IV.



inquit, *ut tu dicis, me esse regem*, sed statim addit, aliud suum esse consilium, quam ut imperet, potius *se natum esse et inter homines vixisse eam ob causam, ut doceret veram religionem*. Hoc effatum vero, quod coram iudice dedit, eo magis affectas certiores facere debebat de regni ipsius atque consilii ratione, quum, occasione tam graui, ut in vniuersa vita, eum certe non nisi vera dixisse, quisque persuadere sibi poterat, et quum etiam factis iam iam idem confirmauerat. Percipiens enim intentionem populi, qui, ab ipso paucis cibus mirifico modo fatiatus, ipsum regem eligere vellet, solus in montem recessit. (Joh. VI, 15.)

Sed ut discipulos verum suum doceret consilium, loquitur repetita vice *de morte sua, quae pro salute hominum erat ipsi ex patris voluntate patienda*. Ita enim in colloquio, quod instituit cum Nicodemo: *Quemadmodum Moses, inquit (Joh. III, 14. 15.) serpentem exaltauit in deserto, ita quoque me exaltari oportet, ut quilibet, qui mihi fidem habet, non intereat, sed potius felicitate fruatur aeterna, quod et postea affirmat his verbis: Ego non natus sum, ut alii seruiant mihi, sed ut ego seruiam aliis, adeo ut vitam meam pro multorum liberatione tradam*. (Matth. XX, 28. Marc. X, 45.) — Ex eo inde tempore, quo e confessione Petri concludere ei licebat, discipulos de dignitate eius

sua Messiana firmiter esse persuasos, aperire coepit illis fata, quae suscipere debebat Hierosolymis (Matth. XVI, 21. Marc. VIII, 31. Luc. IX, 22.), quod et saepius fecit (Matth. XVII, 22. sq. Marc. IX, 31. sq. Luc. IX, 44. et Matth. XX, 18. sq. Marc. X, 33. sq. Luc. XVIII, 31. sq.). Idcirco ipse nominare sese poterat auctorem felicitatis aeternae, dum in loco modo allegato (Joh. III, 16. 17.): *Ita, inquit, Deus amavit homines, ut filium suum unigenitum morti traderet, ut quisque, qui in eum crederet, non interiret, sed felicitatem obtineret sempiternam. Non enim Deus filium inter homines misit eo consilio, ut puniret eos, sed ut bearet illos* ⁹³). — Et ut discipulos admonet, eos non esse nisi doctores hominum, (quod supra vidimus), ita et semet ipsum unicum appellat doctorem, dum: *Nolite, inquit (Matth. XXIII, 8.), cupidi esse nominis doctorum, unus enim vester est magister* ⁹⁴).

Haec

⁹³) Eandem ob causam phrasae: εἰσελθεῖν εἰς Ἡερουσαλὴμ τῶν ἁγίων, et εἰς Ἰερουσαλὴμ inter se permutantur, v. c. Matth. XVIII, 3. coll. 8. — v. 9. coll. Marc. IX, 47.

⁹⁴) Licet lectio vulgaris ὁ Χριστός additamentum esse videatur, sensus tamen manet idem, quum Christus h. l. se, tanquam magistrum, apostolis, ceu discipulis atque fratribus, opponit.

Haec vero, quae hucusque attulimus, fere ea sunt, quae in Euangelistarum de vita Jesu narrationibus iuuenimus effata, quibus opinionibus peruersis discipulorum de regno suo contradiceret, eosque meliora edoceret. Minime vero nobis affirmare licet, nos nunc omnia scire, quae Jesus, ut hoc perfequatur consilium, docuerit feceritque, quum, ut iam supra admonuimus, nobis non nisi fragmenta de vita orationibusque Seruatoris supersint. Pluribus enim occasionibus Jesus sine dubio Apostolorum sententias correxit atque meliores substituit, quod ab eius sapientia aliter exspectare non possumus, quam ut eos, quos hominum doctores destinauerat, ante omnia meliore atque cum veritate magis consentiente instrueret doctrina; quod eo securius affirmare nobis licet, quum libri sacri innuant ipsi, Jesum post resurrectionem, dum inter amicos per quadraginta dies moraretur; aperuisse illis ea, quae ad regni Messiani indolem perspicendam pertinerent (Act. I, 3.), licet huius institutionis ratio nobis non vberius sit literis consignata.

Statim autem ex his hucusque dictis apparere mihi videtur, quo iure *auctor fragmentorum*, quae in bibliotheca Guelpherbytana inuenta esse, perhibet *Lessingius* editor, contendere possit: *a Jesu verba: regnum coeleste, eodem sensu intellecta esse, quam a Iudaeis caeteris, eumque haec de re meliora auditores*

non docuisse ⁹⁵⁾; in orationibus ipsius nullum inueniri locum, quo doctrina de Messia eiusque regno vberius explicetur; Jesum pro-uocare ad vulgarem de illo spem opinionemque ⁹⁶⁾; consilium ipsius fuisse, ut confirmaret auditores ac discipulos in opinionibus falsis, eum enim apostolos non melius instituisse; qui ergo populum rectiora edocere non potuissent, quam quae ipsi, tanquam Iudaei, crederent ⁹⁷⁾; nec fieri potuisse, quin discipuli systemati de regno Messiae terrestri tam firmiter adhaerere, si Jesus rectiorem doctrinam cum illis communicasset ⁹⁸⁾, et quae sunt eiusmodi plura, quorum species, quam primo intuitu habere videntur, omnis euanescit, si modo in memoriam reuocamus pauca haecce iamiam admonita, nempe hanc notionem tam alte animis Apostolorum infixam fuisse, vt multum laboris exigeretur, si breui tempore, quo Jesus docuit, penitus eradicari debuisset, Jesum vero pro sapientia sua non nisi per gradus discipulorum animos illuminare potuisse ac voluisse; — deinde: claris verbis dici in euangeliiis, Jesum certiores fecisse discipulos de regno suo, quod praecipue

F 2

cipue

⁹⁵⁾ v. Semlers *Beantwortung* p. 29. sqq. §. 4. et p. 255 ad quem librum mihi est prouocandum, quum editio Lessingii ipsa mihi non est ad manus.

⁹⁶⁾ ib. p. 52. sq. §. 9. et p. 180. §. 29.

⁹⁷⁾ ib. p. 213. et 215. sqq.

⁹⁸⁾ ib. p. 199.

cipue non sine fructu fecit post resurrectionem; — denique: nobis non omnia conseruata esse, quae Jesus docuerit feceritque, atque inter haec nobis ignota multa sine dubio reperiri, quae ad hanc rem pertineant. Plura vero contra has assertiones disputare, non meum esse videtur, otiumque mihi hac in re fecerunt iamiam viri doctissimi, quorum de hoc argumento scripta nemini ignota esse credo.

Progrediamur potius ad *ultimam* huius disquisitionis partem, in qua ostendere sumus pollitici: *discipulos quoque hac idea peruersa, Messiam nempe regem fore terrenum, affectos fuisse, et quemnam fructum ex hac meliori magistri institutione ceperint?* 99) In vniuersum si respondere volumus ad hanc quaestionem, historia duce hoc licet affirmare, non multum profuisse hanc institutionem, dum Jesus adhuc in terris vitam degeret, sed post eius mortem, et praecipue post ascensum in coelum, apostolos melioribus atque rectoribus imbutos fuisse notionibus, quantum colligere possumus ex scriptis, quae nobis

99) Non me fugit, huius quaestionis partem priorem melius fortasse antecedere debuisse disquisitioni: quidnam Jesus fecerit, ut huic opinioni contradiceret? Sed quum tali ordinae multa hoc loco fuissent repetenda, magis idoneum nobis visum fuit, omnia hoc loco complectendi, quae hac de re e testimoniis nobis sunt nota,

nobis a nonnullis eorum supersunt. Johannes ipse hoc innuere videtur (Euang. XII, 16.) dum, introitum Jesu in urbem Hierosolymam solemnem narrans atque Zachariae locum adducens, addit: *Discipuli Jesu primo tempore non bene intellexerunt, quidnam haec sibi velint; sed postquam Jesus sublatus erat in gloriae statum, recordati sunt, haecce codicis sacri effata de illo valere, et haec accidere ipsi omnia debuisse.* Et Jesus ipse debilitati discipulorum cedens, quum hoc tempore non omnia ferre poterant, quae ipse illis dicenda habebat (Joh. XVI, 12.) pollicetur illis, fore tempus, quo non amplius imaginibus cum ipsis locuturus esset, vt nunc eos docere oporteret, sed quo libere illis mandata patris esset annunciaturus (v. 25.), quod et post resurrectionem fecisse dicitur. Act. I, 3. — Ne autem temere dicta haec esse videantur, colligamus vestigia, quae in vitis Apostolorum huc pertinentia inuenimus, et quidem primum ea, in quibus de apostolis in vniuersum dicitur, deinde etiam vitam persequamur eorum, de quibus adhuc seriora nobis in scriptis ipsorum nota sunt, v. c. Jacobi, Petri, Johannis ¹⁰⁰), vt videamus

F 3

mus

¹⁰⁰) Ad hos tres enim solum mihi respiciendum esse videtur, quum a caeteris Jesu discipulis nulla nobis supersunt monumenta, e quibus seriores eorum de Messia notiones haurire possimus. Quaestio autem; quomodo in Pauli animo haec notio



mus, quantum differant notiones, quas habuerunt Jesu adhuc vivente, ab iis, quas in libris eorum, quos post eius ascensionem literis consignarunt, reperimus.

Quod ergo primum attinet ad locos, ubi narratur aliquid de Apostolis, ex quo pro re nostra quid elicere possumus, nulla vero mentione facta nominis vnus alteriusue singularis, optimum mihi videtur, persequi hos ordine historico, quantum nempe eum adhuc nobis perspicere contingit ¹⁰¹). — Notionem vero communem animis Apostolorum etiam fuisse infixam, patere credo ex eo, quod quum primum Jesu miraculum Canae patratum, vinum nempe ex aqua factum, viderent, statim ei fidem haberent (Joh. II, 11.), quia optime hoc magistri bene-

notio sese emendauerit? ad propositum meum pertinere mihi non videtur, partim, quia annumerandus non est discipulis illis, qui ipsa Jesu institutione edocebantur, de quibus hic mihi sermo est; partim, quia defunt nobis indicia, quae ad cognoscendas eius ideas de Messia priores sufficiant; partim, quia verisimile est, eum, quum ad rem Christianam adduceretur, imbutum esse statim notionibus veris, quae tum temporis iam Apostolorum animis erant infixae, quantum colligere nobis licet ex orationibus, quas teste Luca in Actis, variis locis recitauerunt.

¹⁰¹) Quia in re sequar *Synopsin euangeliorum S. V. Griesbachii*, ratione tamen habita harmoniae euangeliorum, quam proposuit *Michaelis in Anleit.* P. II. §. 127. P. 904—922.

beneficium conueniebat cum notione, quam fovebant, bene lauteque ipsis in regno Messiae, tanquam in epulo, esse viuendum, nihilque defuturum, quod ad vitam splendidam pertineret gaudiisque plenam. — Mirantur postea, Jesum colloqui cum femina Samaritana (Joh. IV, 27.) quia sine dubio incongruum putabant Messiae, sermonem habere cum muliere ex populo ipsis tam odioso, quia tantum pertineret ad gentem Israeliticam, caeteras vero nationes a beneficiis, quae Judaeis largiturus esset, excludere deberet ¹⁰²). In sequenti temporis spatio etiam, quum aliquid Jesu potentiae documentum conspiciant, praesto est ipsis exclamatio, se eum agnoscere Messiam. Ita v. c. videntes, Jesum supra mare ambulantem venire ad nauem, in quo erant, et eius nutu procellam cessare, ipsi nauem ascendenti acclamant: vere tu es Dei filius, i. e. Messias potentissimus (Matth. XIV, 25. sqq. Marc. VI, 43. sqq.) Produnt ergo opinionem, se Messiam expectare potentem, cuius quum in Jesu videant documentum, statim pro Messia eum habent, qui talia efficere possit

F 4

¹⁰²) Minime tamen nego, hanc admirationem ex parte ortum ducere potuisse ab opinione vulgari, qua doctori Judaico prohibitum erat, colloqui cum muliere in platea, nedum cum propria vxore; qua de re cf. *Lightfoot, Schörrgen et Wetstein ad h. l.*



possit ac debeat. — Eodem fere tempore tales se gerunt, vt obiurgationem Jesu, eos adhuc valde esse inscios, mereantur (Matth. XV, 16. Marc. VII, 18.) — Manca adhuc fides eorum in Jesum se prodebat ea occasione, dum adductum ad se hominem mutum sanare non poterant, cuius rei causam Jesus ipse postea dicit, quod nullam habuerint in se fiduciam, a se accepturos illos esse vires ad sanandum hunc aegrotum necessarias (Matth. XVII, 14. sqq. coll. 19. 20. Marc. IX, 14. sqq. Luc. IX, 37. sqq.) — Magna afficiuntur tristitia eo tempore, quo Jesus illis repetit, sibi mox mortem cruentam esse patiendam, ex qua vero in vitam restituendus sit. Matth. XVII, 22. sq. Marc. IX, 30—33. Luc. IX, 43—45.) Quamquam enim aliquam huius doloris partem tribuere debemus amori, quo amplectebantur magistrum, tamen, si Marci (v. 32.) et Lucae (v. 45.) verba paullo accuratius contemplantur, nutum mihi continere videntur, aliquid ad hunc moerorem attribuisse incertitudinem, quomodo conciliari possit eiusmodi mors cum dignitate regia, quam tribuebant Messiae, et cum instauratione regni eius, quam adhuc exspectasse eos credibile est; aut vtrum et quando tandem instaurandum sit post resurrectionem imperium. Non enim imaginari sibi verisimile poterant, spes suas de imperio aliquando in hoc regno suscipiendo et de felicitate in illo fruenda, penitus vanas fore atque

atque fundamento carentes omni; nec magistrum de explicatione quaerere ausi erant, timentes, ne in eius caderent reprehensionem ¹⁰³). Et quum tandem Hierosolymam ascenderent, magna tristitia erant affecti (Marc. X, 32.), nec, fortasse eandem ob causam, comprehendere poterant Jesu effata eiusdem argumenti (Luc. XVIII, 34.) — Opinionem enim de regno Messiae terreno hoc tempore adhuc animis eorum infixam fuisse, vidimus ex concertatione, quam paulo post in itinere inter se habuerunt, quis nempe eorum supremus sit in regno a Messia instaurando. Sed quia bene sentiebant, hasce notiones, quas animo fouebant, non omnino laude dignas atque ab omni vitio esse remotas, bene recordati, magistrum huic opinioni iamiam contradixisse, quam tamen penitus suppressere vires eorum adhuc non sufficiebant ¹⁰⁴), tacebant initio, quum Jesus ex iis argumentum colloqui in itinere habiti quaereret, postea vero nonnulli, qui fortasse minimam huius disputationis partem gesserant, Jesum aggredientes ab eo petunt, ut litem hanc tandem dirimat ¹⁰⁵), quod, con-

F 5

uoca-

¹⁰³) cf *Hefs* I. c. Buch VI. c. 2.

¹⁰⁴) Quam ob causam hac idea sese liberare non potuerint, ostendit *Hefs* B. VIII, c. 3. init.

¹⁰⁵) Ita enim optime mihi conciliari posse videtur narratio Matth. et Marci, quorum ultimus dicit, eos tacuisse, quum Jesus eos hac de re quaereret, alter



uocatis omnibus, etiam iis, qui reprehensionem timentes discedere cupiebant, ita fecit, ut appareret, hanc litem penitus esse vanam, nec inter ipsius sectatores ordinem obseruari quemquam (Matth. XVIII, 1. sqq. Marc. IX, 33. sqq. Luc. IX, 46. sqq.) Nihilo minus, quum vltimum ascenderet Hierosolymam, Johannes atque Jacobus, filii Zebedaei, cum matre a Domino petunt, ut vtrique tribuat summos in imperio suo honores (Matth. XX, 20. sqq. Marc. X, 35. sqq.); adeo, postquam Jesus institutione sacrae coenae verbisque satis demonstraerant, tempus adesse ad subeundam mortem, hoc momento inter se certant, quis sit eorum primus (Luc. XXII, 24. sqq.). — Ex quibus omnibus conspicuum est, quam alte haec opinio animis eorum fuerit infixata, ut per variam atque repetitam Jesu institutionem eo viuente nullo modo eradicari, nec nisi per peculiare quoddam Jesu auxilium penitus mutari atque emendari potuerit, meliores adeo discipulos eafuisse imbutos, ut ex exemplo Johannis et Jacobi colligere fas est. — Quod vero Jesum per milites captum desererent ac fuga salutem quaerent (Matth. XXVI, 56. Marc. XIV, 50.) libentius tribuerem curae pro securitate, praesertim quum feruido Petri actu periculum multo maius eis minaretur, quam quod viderint,

alter vero, eos a Jesu petiisse, ut iudicium haec de re ferat.

derint, nunc omnia perdita esse, nec a Jesu captiuo amplius quid sperandum. Attamen eos post Jesu mortem non penitus hanc spem esse oblitos, patet ex responsione, quam Cleopas dedit Jesu resuscitato, quem non nouerat, dum: *Speramus*, inquit (Luc. XXIV, 21.), *illum liberaturum esse populum Israelis*; et ex quaestione, qua discipuli breui ante eius ascensum in coclos aggrediuntur eum: Domine, num hoc tempore restitues regnum Israeliticum? (Act. I, 6.) Denique aliquo interuallo postea, quam haec acciderant, quum apostoli caeterique fratres in Iudaea commorantes acceperint, gentiles adeo hanc doctrinam profiteri, Petrum Hierosolymam reuersum reprehendunt, quod cum eiusmodi hominibus habeat commercium (Act. XI, 1—3.) Licet enim post Petri narrationem intelligant errorem celebrentque Deum (v. 18.), produnt tamen hac obiurgatione, se non meminisse effatum Jesu, gentiles etiam huius felicitatis fore participes, se vero autumasse, Messiam pertinere solum ad Iudaeos, neque hunc errorem ex eorum animis totum euanuisse. — Eminens vero fidei in Jesum documentum septuaginta dant discipuli, qui a magistro inter Iudaeos missi summo cum gaudio reuertuntur, annunciantes ipsi, adeo daemones eius nomine expulsos esse (Luc. X, 17.), atque hoc facto antecellunt caeteros, qui talem fidem nondum erant adepti. — Sed post Jesu resurrectionem
ab



ab ipso instituti (Act. I, 3.), longe alias de Messia sentire coeperunt, quantum scilicet concludere nobis licet ex narrationibus et scriptis, quae de nonnullis ex eorum numero supersunt¹⁰⁶), quod nunc aliquot demonstrabimus exemplis.

Jacobum, e. g. ab opinione communi non fuisse liberum, vidimus ex eius petitione iam allegata, ut Jesus nempe ipsi ac fratri summum in regno suo honorem concedat (Marc. X, 35); ac persuasione ductus, cum Messiae aduentu coniunctum fore mundi interitum omniumque rerum renouationem, ac templum ad hoc usque tempus duraturum¹⁰⁷), quaerit ex eo idem, ac Petrus, Johannes et Andreas, quum vaticinium de Hierosolymae ex-

¹⁰⁶) Nec hac in re opus est, ut assentiamur auctori Fragmenti, qui, nescio quo fundamento, contendit, apostolos systema mutasse suum de Messia rege terreno, eumque postea fecisse seruatorem totius generis humani, solum vero eam ob causam, quia vidissent, euentum non respondere spei, melius ergo esse, ut aliud fuisse Jesu consilium docerent. v. apud *Semler* p. 26. 190. sqq. 205. 238. 390. sqq. — Iam satis erit responsione hac breui: discipulos nempe, se errasse, intellexisse, atque a Jesu meliora edoctos, etiam nunc rectiorem doctrinam fuisse professos, quod et inter nos quouis die accidit. Si enim Jesus docuisset quidquam, quo spem regni alicuius terreni excusare potuissent, sine dubio Euangelistae hoc etiam admonuissent, ut pristinum errorem excusarent.

¹⁰⁷) cf. supra p. 42.

excidio perperam intelligant : quodnam sit
 signum eius aduentus et finis huius mundi?
 (Math. XXIV, 3. Marc. XIII, 3. Luc. XXI, 7.)
 — Sed Act. XV, 14. libere profitetur, gen-
 tiles etiam participes esse felicitatis a Messia
 accipiendae. Plura vero de doctrina eius,
 quantum hoc argumentum spectat, meliori
 testimonia, quantum equidem vidi, nobis
 literis non sunt consignata.

Sed ex *Petri* vita atque scriptis plura hac
 de re colligere possumus, adductis nempe
 locis iis, in quibus de opinionibus eiusdem
 nonnulla narrantur, et vbi de Jesu, tanquam
 Messia, aliquid affirmat, quod saepius fecit.
 Fuit enim vnus ex primis, qui Jesum agno-
 scerent Messiam eumque sequerentur, aduo-
 catus a fratre Andrea, qui antea discipulus
 fuerat Johannis (Joh. I, 41—43); eamque
 ob causam eo melius doctrinam Jesu Christi
 perspicere potuisset, nisi etiam imbutus
 fuisset notionibus praeconceptis, quae eum
 impedirent, quo minus statim penitus verita-
 tem intelligeret crederetque. Et si in vni-
 uersum eius agendi sentiendique rationem
 examinare volumus, perspicemus, plura
 ipsius peccata originem ducere ab animi
 feruiditate quadam atque celeritate in agen-
 do, qua quidem abreptus saepe fecit, quod
 ipsi primum in mentem venerat, minime
 perpendens, quidnam ex hac actione seque-
 retur. Probo enim animo fuit, cuius prae-
 cipuum

cipuum testimonium hoc est, quod ipsum fere semper poeniteret, si quid commiserat, quod probari non posse postea videbat. Ex hoc animi aestu explicare nobis quoque licet contradictiones, quas in eius actionibus atque confessionibus reprehendimus, quum hoc tempore praeclare de Jesu sentire videatur, et id verbis probet, alio vero ita agat, ut probe intelligamus, in eius mente tamen falsa multa mixta esse rectis. Sic enim egregie sententiam suam de Messia profert, dum Jesus e discipulis quaerit: vtrum etiam ipsi eum deferere vellent, exemplo aliorum seducti? quo facto respondet Petrus: *Ad quem abeamus? tu doctrinam nobis profers, quae nos felicitatis aeternae dignos reddit ac participes. Et nos credimus et persuasi sumus te esse Messiam, Dei filium veri* (Joh. VI, 67—69.); et alia occasione a Jesu interrogatus: quid ille de ipso sentiat? *Tu es Messias, inquit, filius veri Dei* (Matth. XVI, 16. Marc. VIII, 29. Luc. IX, 20.) ¹⁰⁸). Huius Messiae
con-

¹⁰⁸) Certe defini h. l. non audeo, vtrum Petrus verba: *ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ*, intellexerit sensu sublimiori illo, ut postea *παῖδα Θεοῦ* Act. III, 13. 26. an potius significatu ea sumserit tunc temporis consuero, tanquam appellationem insignem Messiae veri a Deo missi; licet posterius mihi sit verissimilius, quum propter locos parallelos, in quibus vnum tantum ponitur, apud Marc. *ὁ Χριστός*, et apud Lucam *ὁ Χριστὸς τὸ Θεοῦ*; tum quia
apud

consilium vero non bene perspexisse videtur, licet Jesus iam variis occasionibus contradixerat opinionibus falsis, quas auditorum animis infixas esse sentiebat. Nam quum Jesus ab eo inde tempore inciperet, clarius de passione ac morte sua loqui, Petrus eum secum abducens precibus enixissimis et admonitionibus seriis obtestatur, ne hoc faciat, et ut Deus hoc auertat, optat. Si hac in re statuimus, quod et verisillimum est, Petrum eandem fere de Messia notionem fouisse, ac caeteri, eum nempe regem terrenum esse, bene intelligimus, cur tale Jesu consilium populo perniciosissimum ipsi videretur. Credebat enim cum morte Messiae omnem euanescere spem, gentem Israeliticam per ipsum a potestate inimicorum esse liberandam, quod quum ipsi grauissimum videret et exoptatissimum, omni, qua poterat, diligentia Jesum ab hoc consilio studebat auocare¹⁰⁹). Vaticinium Jesu de excidio Hierosolymae per-

apud caeteros huius aetatis fere omnes hunc huius formulae significatum reprehendimus, et idcirco, Petrum eodem modo locutum esse, veri simile concludere nobis licet. *Zaw* vero esse nomen Dei veri, in oppositione contra idola, ex materia quadam inaniter perfecta, vix est, quod montam.

¹⁰⁹) cf. *Hefs vom Reiche Gottes* P. II, Sect. XIII, p. 111, 121. et Sect. XIV, p. 151. (ed. Güstr. 1774.) qui ostendit, cur Judaei tam abhorrerent a cogitatione, Messiam esse moriendum.

perperam intelligit cum Jacobo aliisque, vt modo vidimus (Matth. XXIV, 3.); et praemium quoddam peculiare pro laboribus exspectat (Matth. XIX, 27. Marc. X, 28. Luc. XVIII, 28.), quamquam Jesus omnibus praedixerat, se illis nulla bona terestria largiturum esse, eos esse potius doctores et pauperes, quum sit ipse diuitiis orbatus ¹¹⁰).

Postea

¹¹⁰) Act. III, 21. Petrus vtitur formula: ἀχρηστων ἀποκαταστάσεως παντων. Quamquam negare minime cupio, ἀποκαταστῆναι denotare posse: correctionem, emendationem (Matth. XVII, 11.) commodumque esse sensum, quem his verbis inesse putat b. Döderlein *Inst. Th. Chr.* P. II. §. 242. Obs. 2. nempe hunc: Jesus coelo continetur, dum durant tempora doctrinae euangelicae, coll. §. 223. p. 168. (cf. quoque *Ernesti Diff.* in h. l. in *Opusc. theol.* et *Dietelmaieri Diff.* in h. l. Alt. 1746. coll. obiectionibus *Eckermanni in theol. Beitr.* 2 Bd. 1. St. p. 186. sqq.) nondum tamen supra omnem dubitationem positum mihi videtur, vtrum Petrus tunc temporis, quum haec diceret, ex omni parte liber fuerit ab opinione vulgari, mox adesse tempus, quo Messias reuersus omnia in pristinum statum restituat, et ideo vtrum haec verba potius ita sint explicanda ex Act. I, 6: *Qui in coelum est receptus, donec restituat omnia, sicut promisit Deus per prophetas antiquiores*, vt hoc modo huic loco insit opinio de regno aliquo Christi in his terris restituendo. Quum hocce Petri effatum ad prima muneris tempora pertineat, auctoritati eius apostolicae non nocet, etiamsi statuamus, hanc ideam de imperio Christi terreno nondum penitus ex eius animo fuisse

Postea vero Petrum multo rectius sensisse de Messia, orationes eius et epistolae declarant. Mox enim postquam docere coeperat, in

fuisse eradicatam, quod postea fieri poterat et sine dubio etiam factum est. Prouocat h. l. ad promissiones diuinas de Messia, quas cum aliis adhuc de restitutione omnium rerum explicat, quorum de consilio vero in sequenti temporis tractu rectius sentiebat. Ad hanc opinionem delatus esse potest responsione quadam Jesu false intellecta. Jesus enim ipsi dixerat (Matth. XIX, 28): *Affirmo vobis, sectatores mei, tempore παλιγγενεσίας* (restitutionis cf. Michaelis Einl. §. 20. p. 141.) *quando ego maiestate fruor summa etiam vos supra omnes elatos fore felicissimos mihi que similes*, quae verba de restitutione quadam summisse Petrus videtur. Et huius opinionis confirmationem quandam fortassis in eo reperiebat, quod Jesus, quum a discipulis de tempore restituendi regni Israelitici interrogaretur, iis responderet (Act. I, 7.): *non vestrum est cognoscere tempus, quod pater pro voluntate sua decreuit*. Quum magister hanc rem in dubium poneret, licet apostoli verbum ἀπακαθίστημι h. l. sine dubio de restitutione regni terreni sumerent, facile Petrus etiam in opinione sua hac de re ad tempus confirmari poterat, vsque dum insequens tempus et maior ingenii illuminatio eum edoceret, has promissiones longe aliter esse intelligendas. Insignem enim mutationem mox ab eo esse expectatam, patet ex I Ep. IV, 7. quae et sententia Jacobi, fuisse videtur (V, 7. 8.). — Vtrum vero locus 2 Petr. III, 11—14 hanc sententiam quoque innuat, aut de iudicio extremo agat, aut de institutione nouae religionis, definire non est meum.

in oratione ad populum libere profiteretur (Act. II, 36.): *illum Jesum, quem Judaei cruci affixerunt a Deo Dominum et Messiam esse constitutum*, quo effato simul testatur persuasionem rectiorem, ad characteres Messiae non pertinere splendorem externum et diuitias, quas in Jesu nemo vidit vnquam. Eo certius vero persuasus esse poterat, Jesum re vera Messiam esse promissum, quum ex ipfius ore hoc acceperat, dum eius coram summo sacerdote datum audiuerat testimonium de se, vbi interrogatus: *utrum vere sit ille Messias, Dei filius?* respondit: *Sum, uti dicis, et ab hoc tempore me multo maiora facturum videbitis* (Matth. XXVI, 63. 64. Marc. XIV, 61. sq.) ¹¹¹⁾. Hac assertionem fretus Petrus summa cum fiducia nunc qualibet occasione Jesum cruci affixum annunciat tanquam Messiam, eique tribuit nomina et actiones, quibus summam eius dignitatem demonstrat, atque consilium eius tali viro dignissimum fuisse probat. Vt enim *gloriam* eius maximam describat, eum diserte appellat *παιδα Θεου*, filium Dei arctissime cum ipso coniunctum eique carissimum, quem pater e

mor-

¹¹¹⁾ Petrus enim in atrio stabat, vt e longinquo Jesu sita ipse eo certius cognosceret, ac sese calefaciebat (Matth. XXVI, 58. Marc. XIV, 54. Luc. XXII, 55 Joh. XVIII, 15. 16. 25) sed ita sese collocauerat, vt omnia videre posset, quae cum Jesu fierent (Luc. XXII, 61.).

mortuis resuscitasset et summa condecorasset gloria (Act. II, 13. 26.); affirmat porro, Jesum in coelum receptum nunc sedere ad dextram Dei, simili cum Deo frui gloria et honore, subiectosque ipsi esse angelos atque potentissimos omnes et elatos (Act. III, 21. 1 Petr. I, 21. III, 22.); eum a Deo constitutum esse iudicem hominum omnium tunc temporis viuorum mortuorumque (Act. X, 42.); prophetas per spiritum Christi ipsi datum praedixisse calamitates et gloriam infecuturam, dicit (1 Petr. I, 11.); illi denique adorationis honorem tribuit, dum: *per quamlibet actionem*, inquit (1 Ep. IV, 11.), *glorificetur Deus per Jesum Christum, cui sit gloria et potentia in omnia saecula!* et epistolam secundam ita concludit (c. III, 18.): *Crescite amore et cognitione Domini nostri et Seruatoris Jesu Christi, cui sit gloria uti nunc, sic et in perpetuum!* — Multo dignius etiam sentit de *consilio*, quod Jesus perfequi vellet, dum viueret in his terris. Excepto enim loco dubio, et e priori muneris tempore defumto, quem adduxi, in eius scriptis, nullum amplius inuenimus vestigium opinionis illius peruersae, cui, vt caeteri Jesu discipuli, Petrus quoque addictus erat, de regno nempe Messiae terreno et de restitutione reipublicae Iudaicae. Affirmat potius, Jesum esse *doctorem vniuersi generis humani*, non ergo adhuc eum regem sibi fingit potentem, in cuius beneficia Iudaei tantum iuris

aliquid sibi acquisiuisſent, ſed vt beatorem hominum omnium ex qualibet gente ac religione. Sic enim alloquitur Iudaeos (Act. II, 38. 39.): *Ad frugem redeatis, et quisque baptismum ſuſcipiat in nomine Jeſu Meſſiae, vt remiſſis peccatis veſtris accipiatis dona Spiritus. Etenim annunciata eſt doctrina haec laetiſſima vobis liberisque veſtris et hominibus omnibus, qui habitant terras remotiſſimas, quosque Deus ad religionem Chriſtianam adducet.* Et quum poſtea viſione quadam admonitus proficiſceretur Caefaream, vt videret atque doceret Cornelium, centurionem legionis Italicae, religioni gentili addictum, ita exclamat: *Re vera nunc comperio, Deum non habere perſonarum rationem, ſed acceptum ei eſſe quemlibet ex omni natione, qui eum colat exerceatque virtutem,* (Act. X, 34. 35.) et ſe contra caeterorum opprobriationem eodem modo defendit (c. XI, 2—18.). — In epistoſis deinde minime docet, nobis exſpectanda eſſe a Jeſu beneficia terrena, eum eſſe regem potentem, quin potius affirmat, per mortem eius nobis recuperatam eſſe ſalutem atque liberationem a peccatis noſtris, quamquam ipſi antea incongruum videretur, Meſſiae mortem eſſe ſub-eundam, vt officio ſatiſfaciat ſuo. Nunc vero ita ſcribit (Ep. I, c. I, 18—20.): *Perpendite, vos liberatos eſſe a vanis moribus veſtris patriis, non re aliqua caduca, veluti argento aut auro, ſed ſanguine pretioſiſſimo*
Meſ-

Messiae, utpote agni puri et integri, qui quidem inde a mundi initis promissus est, manifestatus tamen vobis his vestris temporibus (item c. II, 21.) porro: (c. III, 18.): Messias aliquando pro peccatis passus est, iustus pro iniustis, ut nobis aditum ad Deum pararet; ita et c. IV, 1. et 2 Ep. II, 1. Act. X, 43. Et eodem sensu ac respectu nominat eum σωτηρα, seruatorem beatoremque (1 Ep. I, 1. 11. c. II, 3.) significatu multo altiori ac digniori, quam quo ille hoc idem nomen antea sine dubio tribuerat Messiae, quum adhuc seruatorem e seruitute expectaret. Beneficia ergo, quae his locis Messiae esse docet, minime sunt bona terrena, sed remissio peccatorum, expiatio cum Deo et in eum fiducia. In vniuersum denique Messiam ceu felicitatis summae auctorem vnicum repetita vice describit. Nam eum appellat ευλογιστα, benefactorem (Act. III, 26.) et diserte dicit (c. IV, 12.): per nullum alium quaerendam esse salutem, nec vllum alium in his terris destinatum esse hominibus, per quem seruari possimus, atque pollicetur nobis aditum ad regnum aeternum Domini nostri eiusdemque seruatoris Jesu Messiae. Et si hisce dictis Petri addimus eius facta, his etiam probatur, eius notionem de Messia et inprimis fiduciam in illum magnum cepisse augmentum magnamque emendationem. Longe alienus enim a paruitate animi, qua priore aliquo tempore impediti Apostoli daemonia-



cum sanare non poterant (Matth. XVII, 16.), nunc veritatem promissionis Jesu (v. 20.) expertus, omni fiducia Aeneam paralyticum ita alloquitur (Act. IX, 33. sq.): *vi Jesu Christi sanaberis, surge et sterne tibi ipse lectum*, quo verbo huic viro sanitatem restituit; et Tabitham reuocat in vitam exclamatione: *resurge!* (v. 36—41.) — Haec vero omnia Petri dicta atque facta si ita contemplamur eaque comparamus cum anteriori agendi ratione, discrimen satis magnum inter vtramque inueniemus, licet non accurate definire possimus modum ac tempus, quo haec mutatio in eius animo facta sit. Perspiciens sine dubio notionum de Messia, quibus adhuc fauebat, falsitatem, edoctus experientia et meliori magistri institutione, atque vi altiore diuina instructus, pro amore in Jesum et animo feruido ac pro studio flagranti, rem Christianam augendi, nunc cupide meliorem accipiebat doctrinam, atque ita continuata meditatione eo venit, vt obiectis erroribus nunc vera doceret coaeuorum verbis litterisque.

Sic autem, vt in Jacobo et Petro, de quo plurima nobis hac in re supersunt monumenta, vidimus, sine dubio res se habuit quoque in caeteris Jesu discipulis, de quibus vero iudicium ferre nequimus, quomodo in ipsorum animis haec notio clariorem sensim acceperit lucem, deficientibus narrationibus

aut

aut scriptis, e quibus elicere possimus ea, quae ad hanc rem dirimendam pertineant. De solo *Johanne* vero nonnulla de hoc argumento addere possumus. Et quidem e vita ipsius ante Jesu ascensum in coelum pauca nobis supersunt, e quibus notiones ipsius de Messia cognoscere licet. Quamquam mox initio muneris Jesu huius discipulus fieret atque sectator ¹¹²⁾, tamen non omni ex parte liber fuisse videtur ab opinione vulgari de Messia, licet negare minime cupio, cum a Johanne Baptista praeparatum atque edoctum in multis aliis rectius sensisse, quam caeteri, qui non instructi accederent ad Jesum. Eodem modo, ac Petrus, Jacobus et Andreas, ex Jesu quaerit, quodnam sit signum aduentus eius et quando hoc faciendum sit? (Marc. XIII, 3.) in quibus sine dubio eodem modo cogitavit, quam

G 4

cae-

¹¹²⁾ Colligere nempe hoc licet e narratione ipsius Eu. I, 44. Dixerat v. 37. duos Johannis Baptistae discipulos secutos esse Jesum, quorum vnum fuisse Andream, tradit v. 41. alter vero verisimiliter ipse fuit. Mos enim est, si sui ipsius mentionem facit, loqui de se semper paraphrastice; appellat se e. g. discipulum, quem Jesus amabat, siue qui ad Jesu pectus iacebat, et h. l. pro modestia de semet ipso tacet, quum lectores facile diuinari poterant, aut iamiam amici ab ipso cognouerant, quisnam sit alter, quem non nominat. Si enim alius quis fuisset, huius etiam nomen sine dubio adduxisset.



caeteri. Et fortasse sibi fingebat Jesum regem quendam potentissimum, dum ille et Jacobus eum exitabant, vt puniret incolas urbium Samaritanarum, qui eum hospitio recipere recusauerant. (Luc. IX, 54.)¹¹³⁾.

Praeclarissima autem de Jesu eiusque dignitate ac munere testimonia Johannes fert in scriptis, quum in Euangelio, tum in Epistolis et Apocalypsi¹¹⁴⁾, ex quibus patet, cum

¹¹³⁾ Ex additamento: *vti et Elias fecit*, non necessario sequitur, Johannem sibi cogitasse Jesum similem Eliae, ergo prophetam, sed tantummodo exemplum ex historia addit, simile quid iam a Deo esse factum (2 Reg. I, 10. sqq.), prout nempe Joh. sibi hoc factum cogitabat, quod fortasse traditioni atque narrandi modo multum debet miraculosi, cf. *Eichborn Biblioth. der bibl. Lit.* IV. Bd, 2 St. Lpz. 1792. p. 193. sqq. et imprimis de hac historia p. 244. sq. — Et praeterea horum verborum in textu graeco authentia non supra omnem dubitationem posita est, quare ea etiam notauit S. V. Griesbachius.

¹¹⁴⁾ Apocalypsin etiam inter Johannis scripta refero, quum nondum definita sit lis, vtum iure possit alii adscribi auctori, et quum viri doctissimi, inter quos recentissimum commentatorem huius libri, Cel. *Eichborn*, nominare satis erit, hunc librum tribuant Johanni. — Nec in persequendis horum scriptorum locis ordinem temporis obseruare poterimus, et inde elicere modum emendationis notionum Apostoli, quum non certe constet, quodnam primum sit, Euangelium an Apocalypsis, (hanc enim esse priorem, et postea datis histo-

Eum magnifice atque verissime de Messia
 sensisse, quod ex exemplis, quae adducemus,
 clarum fiet. — Summum enim, quod de
 Christo dicere poterat, erat hoc, eum esse
 Deo similem, immo Deum ipsum; et hoc de
 eo affirmat verbis disertis. Quum nempe
filium Dei eum appellat (v. c. Joh. III, 36.
 I Joh. I, 3. II, 23. IV, 15. V, 5. 20.) non
 amplius eo nomine insignire vult, Jesum esse
 Messiam promissum, sed hoc additamento
 demonstrat excellentiorem eius dignitatem,
 qua Deo ipsi sit equiparandus. Quando etenim
 de eo dicit *ὁ λόγος homo factus est et inter
 nos commoratus, et vidimus eius maiesta-
 tem, talem scilicet, qualem habet filius apud
 patrem unigenitus (carissimus), qui et auctor
 est doctrinae saluberrimae* (Joh. I, 14.) ¹¹⁵⁾.

hous ... G 5 ... de in-

historicis auctam forte atque exornatam, dictionis
 feruor et viuacitas minime improbable reddit) sed
 ex libris Johannis omnibus loca, quae eandem
 proferunt sententiam, adducemus, ordinem se-
 quentes, ut vocant, realem, idque etiam eam
 ob causam, ne eadem iam dicta repetere cogamur.

¹¹⁵⁾ Quisnam hoc capite sit *ὁ λόγος*, quisque facile
 videt, Jesum Christum ita a Johanne appellari.
 Rationes vero, cur hoc nomen auctor elegerit,
 varias ex historia philosophiae et philologia pro-
 ferunt viri docti, quas omnes hic recensere non
 opus nec locus mihi videtur. Maxime probabilis
 ex huius verbi explicationibus, mea quidem sen-
 tentia, est eorum, qui *λόγος* interpretantur: *pro-*
missus, aut *doctor*, auctor *λόγος*, uti *Cramer* in
 Bei-



deinde: (v. 18.) *Deum nemo unquam vidit, sed filius eius unigenitus (dilectus), qui in patris sinu est, nos eum recte docuit, facile apparet, Johannem loqui de filio quodam Dei, solo Messia, quem vulgo ita nominabant, longe altiori, eiusque de Messia sententiam fuisse dignissimam, dum hunc sibi cogitaret elatum supra omnes, et prope ad Deum accedentem. Quid? quod ipse affirmat, Messiam vere Deum esse, dum: Initio, inquit (Joh. I, 1.) iam iam aderat doctor ille promissus, qui erat apud Deum, immo Deus ipse; et alio loco (1 Joh. V, 20.): Scimus in mundum venisse Dei filium, qui nos instituit, ut verum cognosceremus Deum, ac cum ipso essemus coniuncti per eius filium Jesum Christum, qui et verus Deus est et dator felicitatis aeternae ¹¹⁶). Idem quoque eo testatur, quod*
 Messiae

Beiträgen &c. Tom. I, p. 213. sq. atque Döderlein Inst. Tb. C. Vol. II. §. 105. p. 355. siue malim coniungere utrumque, ut λογος sit promissus melioris religionis auctor. — Verba autem χαριτος και αληθειας per hendiadyn dicta mihi videntur pro: vera religione saluberrima beneficia multa largiente, s. pro: beneficiis per veram religionem hominibus tributis.

¹¹⁶) Bene noui, a multis viris doctissimis vltima verba: εἶπος εἰν κ. τ. λ. trahi ad antecedens τον ἀληθινον sc. πατερα. Quum vero facilius ac vsui loquendi accommodatius sit, ut εἶπος referatur ad subiectum proximum, quod h. l. est: Ἰησους Χριστος; et quum

Messiae tribuat opera diuina, v. c. creationem (Joh. I, 3.) his verbis: *per λόγον omnia sunt facta, neque vllum quid, quod factum est, sine eo est creatum*; ac omniscientiam, dum eum inducit ita loquentem (Apoc. II, 23.): *Ego scrutor renes et corda atque unumquemque vestrum pro factis suis remunerabor* ¹¹⁷); atque in Apoc. (V, 12. 13.) angelos innumeros vidit, agnum, quo designare Messiam solet, aequae ac Deum ador-

ran-

quum filius frequentissime, pater autem, quod memini, nunquam, dicatur auctor vitae aeternae; et quum ex aliis Johannis locis, in quibus Jesum vel vocat Deum, (Joh. I, 1.) vel ei assignat attributum diuinum (Joh. I, 3. Apoc. II, 23. V, 13.) patet, eum de diuina Jesu Christi natura fuisse persuasum, equidem haecce verba de Christo dicta esse puto, eaque continere Johannis de diuinitate Christi testimonium.

¹¹⁷) Probare etiam solent nonnulli ex Apoc. aeternitatem Christi, nempe ex nomine, quo vititur Johannes: Α et Ω. primus et vltimus, qui est, erat ac futurus est, c. I, 8. II, 8. XXII, 13. Sed c. I, 8. sine dubio non Messias inducitur loquens, sed pater, qui v. 4. eodem nomine insignitur et a Christo distinguitur; alias enim, si essent verba Messiae, huic loco nouum inesset pro diuinitate Christi argumentum, si nempe lectionem veram, a Griesbachio in textum receptam; λέγει κυριος ὁ Θεος, quod vero et de patre saepissime dicitur. Aequae incertum est c. XXII, 13: et c. II, 8. certe Jesus ita appellatur, quia describitur tanquam is, qui mortuus est atque rediuiuus.



Tantes et ita canentes: *Dignus est agnus
mactatus, cui tribuitur potestas, diuitiae,
sapientia, vis, honor, laus et gloria, quo-
rum laudes repetunt creaturae omnino om-
nes his verbis: sedenti in solio et agno, sit
laus, honor, gloria et imperium in saecula
sempiterna!* — Deinde docet, regnum
Messiae, non solum pertinere ad Iudaeos,
sed et alios quoque homines ex qualibet
gente, dum Eu. I, 13. affirmat, esse perinde,
si quis Deo carus fieri velit per fidem in
Messiam, vtrum sit natione Iudaeus, et
vtrum illegitimo modo natus an ex parenti-
bus legitimo coniunctis vinculo; dum (1 Ep.
II, 2.) scribit: *Iesus Christus est propitiator
peccatorum nostrorum, non vero nostrorum
tantum, sed vniuersi generis humani;* et
dum (Apoc. V, 9.) fingit quatuor animalia
et viginti quatuor seniores ante agnum pro-
stratos hoc nouum cecinisse carmen: *Dignus
es, qui accipias librum, eiusque sigilla re-
soluas, quoniam mactatus es, nosque Deo
redemisti sanguine tuo ex omni gente, lingua,
populo atque natione!* — Beneficia vero,
quae a Christo cuique eius sectatori expecta-
re licet, haec esse dicit, vt eius morte ve-
niam adepti simus poenarum per peccata nostra
apud Deum contractarum. Etenim eum ap-
pellat *σωτήρα τῆς κόσμου* (1 Ep. IV, 14.) et
praeter locos, modo adductos (1 Ep. II, 2.
Apoc. V, 9.) hac de re aliis etiam loquitur ver-
bis, his nempe (1 Ep. I, 7.): *Per mortem Iesu
Chri-*

Christi, inquit, nos liberamur ab omni peccato; deinde (c. III, 5.): Scitis, illum venisse hac de causa, ut nos a peccatis redderet immunes; porro (c. IV, 10.): Eluxit imprimis amor ex eo, quod quum Deum non amauiſſemus, is tamen adeo nos adama- ret, ut daret nobis filium suum propitiato- rem peccatorum nostrorum; denique (Apoc. I, 4. .) septem in Asia ecclesiis bene preca- tur a Deo et a Jesu Christo, qui nos ita amavit, ut liberaret nos morte sua a pec- catis nostris. Atque idem probare vult eo, quod Messiam appellat agnum Dei, qui fert peccata hominum (Apoc. V, 6. 12. 13. VII, 17.) imagine vsus a sacrificandi ritibus V. T. et e fermone Johannis Baptistae (Joh. I, 20. 36.), cuius discipulus antea erat, petito. — In vniuersum denique eum, tanquam felicitatis nostrae auctorem, laudat, quia a Deo missus fit, ut nos redderet beatos (1 Ep. IV, 9.), per quem si ei adhaeremus, felicitatem aeter- nam adipiscemur (c. V, 11—13.), cuius auctor ipse est, ac dator (v. 20.); eum docet, daturum nobis esse vitam beatissimam, quam ita describit (Apoc. VII. 15—17.): Qui ca- lamitate sunt erepti, stabunt coram Dei solio, eumque in templo dies noctesque colent, et apud eos manebit is, qui sedet in throno; non amplius esurient, nec sitient, nec eos sol feriet aut aestus, quia agnus, qui est in solio, pascet eos, et ad fontes saluberrimos (c. lectione Griesb. ζωνε) ducet, atque Deus abster-



absterget ex eorum oculis lacrimam omnem, quibus addit (c. XXI, 4.): *ibi non amplius mors erit, neque luctus, neque querelae, neque labor erit amplius.* Et descriptionis praeclarissimae urbis, Hierosolymae nouae, cuius incolae erunt felicissimi (Apoc. XXI, 10—XXII, 5.) fortasse idem est sensus, nempe expectandam esse aliquando Christianis veris atque constantibus felicitatem a Messia summam et aeternam.

De caeteris vero Apostolis et de emendatione notionis, quam de Messia habebant, in eorum animo, certi nihil amplius constat ¹¹⁸). Aliter autem fieri non poterat, quam

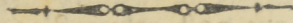
¹¹⁸) Thomas quidem quum Jesum rediuuum ipse conspiceret, exclamat: *Mi Domine ac mi Deus!* (Joh. XX, 28.) Sed haec verba non tanquam melioris cognitionis documentum laudarem, quum valde sit incertum, vtrum haec exclamatio profecta sit tantum a stupore, hoc sensu: *mi domine ac deus, quomodo tam incredulus esse potui! an a rectiori persuasione.* Etsi hoc esset, nihil amplius tamen continere mihi videtur, quam confessionem, se nunc Jesum agnoscere verum Messiam, quod iam antea Petrus erat professus. *Deos* nempe ipsi idem esse potest, quod *uios Deos*, nomen scilicet Messiae. Eum enim tunc temporis diuinam Christi naturam iam perspexisse, vix est quod credamus; quum vero Jesum ipse videret viuum, cuius resurrectionem hucusque non credebat, hoc conspectu facile certus fieri poterat, Jesum esse verum Messiam, atque hanc persuasionem exclamatione testari.

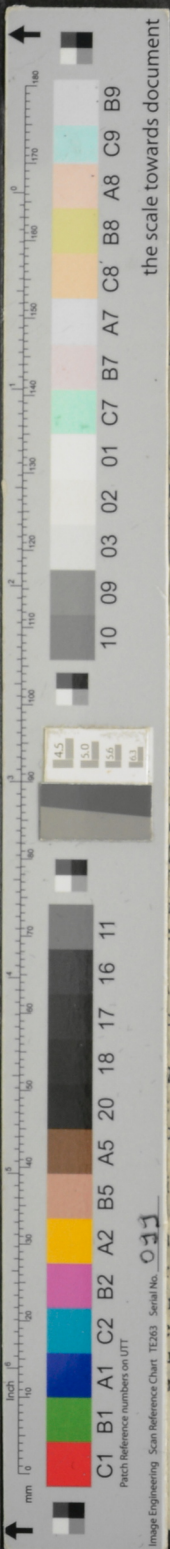


quam vt melioribus postea imbuti sint notionibus, quum destinati essent hominum doctores, qui ipsi antea meliora nosse deberent, quam alios docere vera possent. Vt vero a Jesu sapientia exspectare nos oportet, eum optima cognouisse atque adhibuisse remedia, vt debilitati discipulorum succureret, ita et euentus docet, eorum sententias insequenti vitae tempore a prioribus, non ex omni parte puris, fuisse longe diuersas. Concludere enim fas est ab illis, de quorum opinionibus ex vtraque vitae periodo nobis supersunt monumenta, ad eos, de quibus nihil amplius hac de re nobis constat. Quum enim omnes ad idem munus sese prae- pararent et idcirco simili Jesu institutione fruerentur, qua post resurrectionem eorum notiones peruersas atque mancas emendare studebat Dominus atque locupletari; quum omnes Spiritus Sancti donis essent instructi, eumque haberent e magistri promissione adiutorem; quum denique de Jesu eiusque persona et munere meditari sine dubio pergerent, nunc historia atque Jesu eruditione eo securius ducti, atque alter cum altero meliores sententias colloquio aut alia fortasse ratione communicaret, et quisque saepius do-



docendo in persuasionibus suis verioribus eo magis firmaretur, easque purgandi et emendandi occasionem inueniret: necesse est, vt tandem notionibus omnibus veritati minus consentientibus abiectis, caeteras sensim sensimque ab errore purgatas, firmiter retinerent iisque conuenienter agerent atque docerent coaeuos, quare et nos eorum libros omni securitate in religionis capitibus iudices eligere possumus atque duces, vt sequentes eorum doctrinam ingrediamur via recta, quae nos ad veritatem conduit atque felicitatem.





the scale towards document

Image Engineering Scan Reference Chart TE263 Serial No. 011
Patch reference numbers on UTT

ra diuina, v. c. creatio-
his verbis: *per logon*
neque vllum quid, quod
st creatum; ac omniscien-
ticit ita loquentem (Apoc.
tor venes et corda atque
um pro factis suis remu-
in Apoc. (V, 12. 13.)
vidit, agnum, quo de-
et, aeque ac Deum ado-
ran-

entissime, pater autem, quod
dicatur auctor vitae aeternae;
Johannis locis, in quibus Jesum
(Joh. I, 1.) vel ei assignat attri-
(Joh. I, 3. Apoc. II, 23. V, 13.)
diuina Jesu Christi natura fuisse
in haecce verba de Christo dicta
continere Johannis de diuinitate
m.

olent nonnulli ex Apoc. aeterni-
empe ex nomine, quo vitur
2. primus et vltimus, qui est,
c. I, 8. II, 8. XXII, 13. Sed
non Messias inducitur loquens,
4. eodem nomine insignitur et
tur; alias enim, si essent verba
o nouum inesset pro diuinitate
m, si nempe lectionem veram,
textum receptam; *λεγει κυριος*
ro et de patre saepissime dicitur.
est c. XXII, 13: et c. II, 8. certe
ur, quia describitur tanquam is,
itque rediuuius,